

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
2017, Yıl:5, Sayı:11

Geliş Tarihi: 10.10.2017

Kabul Tarihi: 16.11.2017

Sayfa: 103-126

ISSN: 2147-8872

ANTAKYALI KÂSİM ŞEYBÂNÎ HAYATI, SANATI VE ESERLERİ*

Bünyamin Taş**

Özet

Eski adı Bakras olan bugünkü Antakya'nın Belen ilçesine bağlı Ötençay köyünde, 1440-1450 yılları arasında dünyaya geldiği tahmin edilen Kâsım Şeybânî, ilerleyen yaşlarında Bursa'ya geldiği için Osmanlı dönemi biyografi kaynaklarında Bursalı veya kabrinin bulunduğu İnegöl'e nispeten İnegöllü olarak anılmıştır. Aynı kaynaklarda Kâsım Şeybânî'nin Halvetî şeyhi Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin halifesi İzzeddin Ali el-Karamanî'den hilafet aldığı ve bir Halvetî şeyhi olduğu yazılmıştır. Yakın zamanda yayımlanan çalışmalarda da bu bilgi tekrar edilmiştir. Ancak Kâsım Şeybânî kendi eseri *Cevâhirü'l-Ahbâr*'da memleketini, kabilesini, tarikatını ve mezhebini açıkça belirtmiştir. Buna göre Kâsım Şeybânî'nin memleketi Antakya'nın Bakras nahiyesi, babasının adı Şeyh İsa, dedesinin adı İdris, büyük dedesinin adı Halil, kabilesinin adı Şeybânî, tarikatı Vefâiyye ve mezhebi de Hanefiyye'dir. Kaynaklarda bir Halvetî şeyhi olarak geçmesi, aynı dönemde yaşayan Kâsım-ı Lârendî ile karıştırılmasından ötürüdür. Kâsım Şeybânî'ye noktacılık mesleğinin atfedilmesi ile 941/1534 yılında öldüğü bilgileri de yine isim müşterekliğinden doğan karışıklığın eseridir. Osmanlı dönemi biyografi kaynaklarında Kâsım Şeybânî'nin yalnızca *Cevâhirü'l-Ahbâr* adlı mev'ıza eseri anılmıştır. Aynı şekilde yakın zamanda yapılan akademik yayınlarda da tek eseri olduğundan söz edilmiştir. Ancak Kâsım Şeybânî'nin *Nasihatnâme* adında manzum mensur karışık başka bir eserinin daha olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada tespit edilen yeni eser, bilgi ve belgeler ışığında Kâsım Şeybânî'nin biyografisindeki

* Bu çalışma, 21-23 Eylül 2017 tarihinde Nevşehir'de düzenlenen I. Uluslararası İpek Yolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu'nda sunulan "**Antakyalı Kasım Efendi Hakkında Yeni Tespitler ve Bilinmeyen Nasihatnâmesi**" başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, orcid.org/0000-0002-0501-6496, bunyamintas@yandex.com

karmaşanın giderilmesi, eserlerinin tanıtımı ve edebî kişiliğinin tespiti amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antakyalı Kâsım Şeybânî, Cevâhirü'l-Ahbâr, Nasihatnâme.

BIOGRAPY, LITERARY IDENTITY AND WORKS OF KASIM SHEYBANI OF ANTIOCH

Abstract

Assumed to be born between 1440-1450 in Ötençay village of Belen county, called as Bakras by then, in Antioch, Kasim Sheybani is known to be from Bursa, or rather Inegol where his tomb is located, because he arrived in Bursa in the later stages of his life according to the Ottoman period biographical sources. The same sources state that Kasim Sheybani was a Khalwati Sheik and acted as the deputy of Izzeddin Ali al-Karamani, who was the caliph of Yigitbashi Ahmad Shemseddin Marmaravi, Sheik of Khalwati order. Recently published studies repeat this information. However, Kasim Sheybani clearly mentioned his hometown, his tribe, his religious order and the cult he followed in his work entitled as *Cevahiru'l-Akhbar*. In that regard, Kasim Sheybani is from Bakras county in Antioch, his father's name is Sheik Isa, his grandfather's name is Idris, his great-grandfather's name is Khalil, his tribe is Sheybani, his order is Vafaiyye, and his cult is Hanafism. The reason why the sources state him as a sheik of Khalwati is because he is confused with a Kasim of Larendi who lived in the same period. It is also because of the same confusion due to the same names that noktaci and the date of death as 1534 are falsely attributed to him. The aforementioned sources only mention *Cevahiru'l-Akhbar* as a work by Kasim Sheybani. Similarly, the recent academic publications relate only one work as belonging to him. However, it is discovered that Kasim Sheybani has another work called *Nasihatnama* which is a mixture of prose and poetry. This study aims to clarify the confusion in the biography of Kasim Sheybani, introduce his works, and define his literary identity in the light of the newly discovered work, information, and documents.

Key Words: Kasim Sheybani of Antioch, Cevahir al-Ahbar, Nasihatnama.

GİRİŞ

Bugün İnegöl'de medfun olan ve İnegöl'ün sembol şahsiyetlerinden birisi hâline gelen Kâsım Şeybânî'nin¹ hayatına dair Osmanlı dönemi biyografi kaynaklarında verilen bilgiler çok sınırlıdır. Kâsım Şeybânî'nin Bursa'ya gelmeden önceki hayatı hakkında hiçbir bilgi

¹ Yazının konusunu teşkil eden şahıs bugüne kadar kaynaklarda ekseri *Kâsım Efendi* olarak anılmakla birlikte, kendi eserlerinde künyesini *Kâsimu's-Şeybânî el-Antâkî* olarak anmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada da kendi tanımlamasına bağlı kalmak ve Kâsım adlı diğer şahıslarla karıştırılmasının önüne geçmek adına *Antakyalı Kâsım Şeybânî* demek tercih edilmiştir.

içermeyen bu kaynaklar, sundukları bilgiler bakımından da problemlidir. Kâsım Şeybânî'nin biyografisi hakkında sınırlı ve sorunlu bilgiler içeren bu kaynakların hiçbirinde onun *Nasihât-nâme* adlı eserine de yer verilmemiştir. Yakın zamanda yapılan çalışmalarda da eski kaynaklara büyük ölçüde bağlı kalınmıştır.

Kâsım Şeybânî hakkında biyografik bilgi veren söz konusu kaynakların en eski olanı *Ravza-i Evliyâ*'da (Baldırzade, 2000: 217-218) tarikatı, Bursa'da faaliyet gösterdiği zaviye, vefat tarihi, vefatı ve kabir yeri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerden vefat tarihinin yanlış olduğu kesin olarak tespit edilmiştir. Ayrıca tarikatıyla ilgili verilen bilgiler de Kâsım Şeybânî'nin bizzat kendisi tarafından düşülen kayıtla çelişmektedir.

Son dönem kaynaklarından olan *Osmanlı Müellifleri*'nde (Bursalı Mehmed Tahir, 1333/1915: 145) verilen bilgilerde ise Kâsım Şeybânî'nin baba adı ve *Cevâhirü'l-Ahbâr* adlı eserinin şekil özelliği yanlış verilmiştir. Tarikatına dair aktarılanlar *Ravza-i Evliyâ*'daki ile aynıdır. Bunlara ilaveten noktacılık mesleğini icra ettiği kaydı düşülmüştür ki, bu kaydın bir yanılmanın eseri olduğu anlaşılmaktadır. Önceki iki esere göre daha az bilgi içeren *Sefîne-i Evliyâ*'da da (Hüseyin Vassaf, 1925: 161) Kâsım Şeybânî'nin tarikatı ve tarikat çevresiyle ilgili yanlış bilgiler daha da karıştırılarak yinelenmiştir.

Bugüne kadar yalnızca *Cevâhirü'l-Ahbâr* adlı mev'ıza eserinin varlığı bilindiği için edebiyat ve tarih araştırmacılarının dikkatinden uzak kalan Kâsım Şeybânî, mezkûr eseriyle yakın zamana kadar ilahiyat araştırmacılarının da dikkat alanına girememiştir. Kâsım Şeybânî üzerine ilk araştırma 2008 yılında Abdullah Tataroğlu tarafından yayımlanmıştır. Bu çalışmada Kâsım Şeybânî'nin *Cevâhirü'l-Ahbâr* adlı eseri tanıtılıp, İnegöl'de bulunan iki elyazması nüshadan hareketle eserdeki manzumeler yayımlanmıştır. Tataroğlu, Kâsım Şeybânî'nin biyografisini aktarırken *Osmanlı Müellifleri*'nde yer alan, *Cevâhirü'l-Ahbâr*'ın manzum bir eser olduğuna yönelik kaydın yanlışlığı ile *Ravza-i Evliyâ*'daki vefat tarihi bilgisinin yanlışlığını tespit etmiştir. Ayrıca Tataroğlu, *Cevâhirü'l-Ahbâr*'daki bazı ifadelerden hareketle Kâsım Şeybânî'nin bu eseri yazdığı sırada yaşça belli bir olgunluğa ulaşmış olması gerekliliğinden yola çıkıp, onun Fatih Sultan Mehmed'in saltanatı yıllarında dünyaya gelmiş olabileceğine yönelik bir tespitte bulunmuştur. Tataroğlu'nun çalışmasında Kâsım Şeybânî'nin Bursa'daki ikamet yeri konusunda *Ravza-i Evliyâ*'nın verdiği bilgiyle örtüşen şifahî bir nakil de mevcuttur. İlgili çalışmada bu tespitlerin dışında Osmanlı dönemi kaynaklarına bağlı kalınmıştır (Tataroğlu, 2008: 9-11).

2008 yılında yayımlanan mezkûr çalışmayı müteakiben Recep Akakuş da Kâsım Şeybânî hakkında bir eser yayımlamıştır (Akakuş, 2011). Bu çalışmada da büyük ölçüde mezkûr Osmanlı dönemi biyografi kaynaklarına bağlı kalınmıştır. Akakuş'un çalışmasında, Kâsım Şeybânî'nin Bursa ve İnegöl'deki hayatına ilişkin yoruma dayalı birçok ayrıntıya yer verilerek İnegöl'de bulunan iki nüsha üzerinden *Cevâhirü'l-Ahbâr*'ın muhtevası bölüm bölüm özetlenmiştir.

Son olarak 2016 yılında İnegöl'de düzenlenen bir sempozyumda Kâsım Şeybânî hakkında iki bildiri sunulmuştur. Bu bildirilerden birinde Abdullah Tataroğlu, *Cevâhirü'l-Ahbâr*'ı din, tasavvuf, dil ve edebiyat yönünden değerlendirirken (Tataroğlu, 2017) diğer bildiride Hasan Basri Öcalan, Kâsım Şeybânî'nin hayatı ve *Cevâhirü'l-Ahbâr* nüshaları üzerine yeni tespitlerini sunmuştur (Öcalan, 2017). Öcalan, Kâsım Şeybânî'nin tam künyesini tespit etmiş ve *Cevâhirü'l-Ahbâr*'ın daha önceki yayınlarda yer verilmeyen altı yeni nüshası hakkında bilgi vermiştir.

Son yıllarda yapılan yeni araştırmalara rağmen Kâsım Şeybânî'nin hayatı, tarikatı ve eserleri hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Mevcut sınırlı bilgiler de problemlidir. Nitekim yukarıda

anılan kaynaklarda Kâsım Şeybânî'nin *Nasihatnâme* adlı eseri hiç anılmamıştır. Bu kaynaklarda Kâsım Şeybânî'nin Bursa'ya gelmeden önceki hayatına dair de neredeyse hiçbir bilgi yoktur. Ayrıca mensup olduğu tarikata ilişkin rivayetler de Kâsım Şeybânî'nin kendi ifadeleriyle uyuşmamaktadır. Aynı şekilde noktacılık mesleğini icra ettiğine dair rivayet de sahih görünmemektedir. Bu problemleri tespit ve çözüm yoluna koymak için kaynak eserlerin tamamı tenkide muhtaçtır. Söz konusu problemlerin halli için ana kaynaklar hiç şüphesiz Kâsım Şeybânî'nin kendi eserleri ile o dönem tutulan arşiv belgeleridir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu belgelerden hareketle Kâsım Şeybânî'nin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında ulaşılan yeni tespitlere yer verilmiştir.

1. HAYATI

1.1. Nesebi

Kâsım Şeybânî, *Cevâhirü'l-Ahbâr* adlı eserinde kendi künyesini “*Kâsım bin eş-Şeyh İ'sâ bin İdris bin el-Halil. El-Vefâ'î tarîkaten, el-Hanefî mezheben, el-Antâkî vatanan, el-Bakrâsî aslen, eş-Şeybânî kabîleten.*” şeklinde kaydetmiştir (Cevâhirü'l-Ahbâr, 1040/1631: 3^a; 1092/1681: 3^b; 1113/1702: 4^b5^a; 1173/1760: 3^a; 1246/1830 v. 3^a; 1259/1843: 3^b). Buna göre Kâsım Şeybânî'nin babasının adı İsa, dedesinin adı İdris, büyük dedesinin adı Halil, tarikatı Vefâiyye, mezhebi Hanefiyye, yaşadığı yer Antakya, asıl memleketi Bakras ve mensup olduğu kabilenin adı da Şeybânî kabilesidir. Kayda göre Kâsım Şeybânî'nin babası İsa'nın bir şeyh olduğu anlaşılmaktadır. Dedesi ve diğer ataları hakkında ise adları, Şeybânî kabilesine mensup olmaları ve muhtemelen Bakraslı olmaları dışında bir bilgi yoktur.

Cevâhirü'l-Ahbâr'ın İnegöl'deki 1208/1793 tarihli nüshasında kayıtlı olan künyede ise diğer nüshalardaki birçok ayrıntı olmamakla birlikte Kâsım Şeybânî'nin nesebinin Abdülkadir Geylanî'ye ulaştığı ifade edilmektedir. İlgili kayıt şu şekildedir: “*Abdü fakîr Kâsım ibnü'ş-Şeyh İ'sâ ibni İdris el-Antâkî eş-Şeybânî el-muttasülü nesebehü'l-kerîm ilâ-seyyidi'l-celîli'l-kutbu'r-rabbânî Abdü'l-kâdiri'l-Gilânî.*”

Bu kayıt, görülen diğer dokuz nüshanın hiçbirisiyle örtüşmemektedir. Kâsım Şeybânî'nin şeceresinde yer alan büyük dedesi Halil'in adı diğer nüshalarda kayıtlı olduğu hâlde bu nüshada yoktur. Diğer nüshalarda “*El-Vefâ'î tarîkaten, el-Hanefî mezheben, el-Bakrâsî aslen,² el-Antâkî vatanan, eş-Şeybânî kabîleten*” şeklinde tarikat, mezhep, vatan ve kabile vurgusuyla verilen ayrıntılardan ilk üçüne hiç yer verilmemiş, kalan ikisi ise öbür nüshalardakinden farklı bir şekilde kaydedilmiştir. Oysa nüshanın künye kaydını veren bu cümleler dışındaki kayıtları, öbür nüshalarla önemsiz farklar dışında birebir uymaktadır. Abdülkadir Geylanî ayrıntısını içermeyen söz konusu nüshalardan dördünün bu nüshadan önce istinsah edilmiş olması da ayrıca önemli bir durumdur (Cevâhirü'l-Ahbâr, 1040/1631: 3^a; 1092/1681: 3^b; 1113/1702: 4^b5^a; 1173/1760: 3^a). *Cevâhirü'l-Ahbâr*'dan yaklaşık 15 yıl sonra yazılan *Nasihatnâme*'de de Kâsım Şeybânî'nin nesebinin Abdülkadir Geylanî'ye ulaştığına dair bir ayrıntıya yer verilmemiştir. *Nasihatnâme*'nin 997/1589 tarihli nüshasında müellif künyesi *Kâsümü'ş-Şeybânî el-Antâkî* şeklinde kaydedilmiştir (v. 3^a). Bu verilerden yola çıkarak, Kâsım Şeybânî'nin nesebini Abdülkadir Geylanî'ye bağlayan kaydın İnegöl'deki mezkûr nüshaya müstensih tarafından ilave edildiği söylenebilir.

Mevcut iki eserini baştan sona tasavvufî unsurlarla tanzim eden ve “*Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır* (Nasihatnâme, 997/1588: 74^a)” itikadını taşıyacak kadar tasavvuf bağılı olan Kâsım Şeybânî için tasavvufun en meşhur birkaç isminden biri olan Abdülkadir Geylanî ahfadı olmak asla ihmal edilemeyecek bir durum olmalıdır. Hâlbuki bilinen iki eserinin

² “*el-Bakrâsî aslen*” ibaresi bir nüshada geçmektedir (Cevâhirü'l-Ahbâr, 1246/1830: 3^a).

muhtevasında bu bilgiyi teyit edecek bir kayda rastlanmamıştır. Künyesinde kabilesini, vatanını, tarikatını, mezhebini ve babasının dedesine kadar soy şeceresini ayrıntılı bir şekilde yazacak denli kimlik meselesini önemseyen Kâsım Şeybânî, gerçekten de Abdülkadir Geylânî soyundan olsaydı eserinde bu durumu kalın çizgilerle belirtmesi beklenirdi. Böylece eserlerinin bütün nüshalarında bu durumu teyit etmek mümkün olurdu. Ayrıca Vefâî tarikatına mensup olması da onun Abdülkadir Geylânî soyundan olmasına ihtiyatla yaklaşmayı gerektirecek bir durumdur. Zira İnegöl nüshası dışında, görülen *Cevâhirü'l-Ahbâr* nüshalarının hepsinde “*el-Vefâ’î tarikaten*” ibaresi kayıtlıdır. “*el-Vefâ’î tarikaten*” ibaresinin yalnızca Kâsım Şeybânî’yi neseben Abdülkadir Geylânî’ye bağlayan ilgili nüshada olmaması da kayda değer bir ayrıntıdır. Belli ki müstensih, Abdülkadir Geylânî soyundan olduğunu düşündüğü Kâsım Şeybânî’nin, büyük atasının meşhur tarikatı Kâdirîliğe intisap etmek yerine Vefâ’î olmasını makul bulmamış ve eserin telif kaydındaki bu ayrıntıyı ihmal etmiştir. Dolayısıyla *Cevâhirü'l-Ahbâr* nüshalarından birine sonradan eklendiği anlaşılan bir kayıttan hareketle Kâsım Şeybânî’nin nesebini kesin olarak Abdülkadir Geylânî’ye bağlamak acele bir karar olabilir.

Kâsım Şeybânî’nin, Abdülkadir Geylânî ahfadı olduğuna dair rivayet *Osmanlı Müellifleri*’nde de bulunmaktadır (Bursalı Mehmed Tahir, 1333/1915: 145). Mehmed Tahir Efendi, ilgili madde başlığında Kâsım Şeybânî’nin künyesini “*Kâsım Efendi (Kâsım bin Şeyh İlyâs bin İdrîs Antâkî)*” şeklinde baba adı yanlış olacak şekilde kaydetmiştir. “*Cevâhirü'l-Ahbâr ismindeki manzûmesi İnegöl’de manzûrum oldu.*” diyerek *Cevâhirü'l-Ahbâr*’ın İnegöl nüshasını gördüğünü söyleyen Mehmed Tahir Efendi, Kâsım Şeybânî’nin Abdülkadir Geylânî soyundan olduğuna yönelik rivayeti de bu nüshadan nakletmiş olmalıdır.³ Ayrıca İnegöl’deki mezkûr nüsha, İnegöl ahalisinin bilgisinin şekillenmesinde de etkili olmuş olabilir. Bu itibarla Mehmed Tahir Efendi söz konusu rivayeti İnegöl ahalisinden şifahen de edinmiş olabilir.

İnegöl nüshasındaki mezkûr kayıta bulunan “*el-muttasîlü nesebehü*” ibaresiyle soy yerine tarikat silsilesinin kastedilmiş olması da mümkündür. Kâsım Şeybânî’nin hayatının ilk dönemini geçirdiği Antakya şehrini de içine alan Halep livâsının 1536 tarihli tahrir defterinde *Şeyh İsa el-Kâdirî* künyeli bir şahısla birlikte *Şeyh İsa el-Kâdirî Zaviyesi* diye bir zaviyenin ve bu zaviyeye bağlı vakfın kayıtları vardır (Özkılınç vd., 2010: 57, 84, 124, 344, 345, 351, 386). Tahrir kaydına göre İdlib yakınlarındaki Serce kurbunda bulunan bu zaviyeye ismini veren Şeyh İsa, Kâsım Şeybânî’nin “*Şeyh İsa*” olarak adını andığı babası olabilir. Kayıttan anlaşıldığı kadarıyla Şeyh İsa, Kâdirî tarikatına mensuptur. Kâsım Şeybânî’nin Abdülkadir Geylânî’ye nisbet edilmesi bu durumla ilgili bir yanlış anlamadan da kaynaklanmış olabilir.

Aynı tahrir defterinde, Şeyh İsa el-Kâdirî’nin oğlu olduğu anlaşılan *Şeyh Hasan bin Şeyh İsa el-Kâdirî* isminin ve aynı isimli zaviyenin de kayıtları vardır (Özkılınç vd., 2010: 57, 124, 390). Serce’de zaviyesi bulunan Şeyh İsa, Kâsım Şeybânî’nin babası olacak olursa Şeyh Hasan da tabîî olarak kardeşi olur. Defter kaydına göre Şeyh Hasan’ın zaviyesi Hatay’ın Altınözü ilçesi ile İdlib’in Harim ilçesi arasında bir nokta olduğu anlaşılan Keşf İzbud karyesindedir. Bu bölgeler Kâsım Şeybânî’nin Bursa’dan önce yaşadığı muhitin sınırları içinde kalmaktadır. Dolayısıyla kayıttaki Şeyh İsa el-Kâdirî ve oğlu Şeyh Hasan’ın Kâsım Şeybânî’nin babası ve kardeşi olmaları ihmal edilemeyecek bir olasılıktır. Ancak Kâsım

³ Mehmed Tahir Efendi’nin *Cevâhirü'l-Ahbâr* için manzume demesi ve Kâsım Şeybânî’nin baba ismini “*Şeyh İlyâs*” şeklinde yanlış kaydetmesi, ilgili nüshayı gördüğü hâlde sonradan kitabını yazarken nüsha hakkındaki mütalaasını yanlış hatırlamış olmasından kaynaklanmış olabilir. Esasen Mehmed Tahir Efendi isim müşterekliğinden dolayı başka bir Kâsım’la Antakyalı Kâsım Şeybânî’yi karıştırdığı için verdiği bilgilerin geri kalanı da sorunludur. Bu durum, ilerleyen başlıklarda yer geldikçe tekrar değerlendirilecektir.

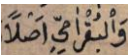
Şeybânî'nin künyesinde “*el-Bakrâsî aslen*” ibaresine yer veren nüshanın varlığı başka ihtimalleri de akla getirmektedir.

1.2. Memleketi

Yukarıda verilen künye kaydına göre Kâsım Şeybânî'nin vatanı (:yaşanan yer) Antakyalı olduğu sabittir. Bununla birlikte *Cevâhirü'l-Ahbâr*'ın görülen nüshalarının yalnızca birinde geçen kayda göre ise vatanı Antakyalı olmakla birlikte aslen Bakraslıdır (*Cevâhirü'l-Ahbâr*, 1246/1830: 3^a).⁴ Nüshadaki bu ayrıntının diğer nüshalarda bulunmaması iki şekilde açıklanabilir: İlk olarak, bu ayrıntının künye kaydına sonradan eklenmiş olabileceği düşünülebilir. İkinci olarak, gözden kaçırma veya okunamama sonucu ihmal edilen Bakras ibaresinin aynı istinsah silsilesi içinde kalan nüshalarda yer almamış olabileceği düşünülebilir. Her iki durumda da bu kaydı dikkate almaktan men edecek bir sebep mevcut değildir. Zira bütün künye kayıtlarında *el-Antâkî* olarak anılan Kâsım Şeybânî'nin Antakya'ya yaklaşık 30 km uzaklıkta bulunan Bakraslı olması, diğer verilerin hepsiyle de uyumludur.⁵

Halep livâsının 1536 tarihli mezkûr tahrir defterinde Bakras'ın *Mescid-i Şeyh İsa* adında bir mahallesi kaydedilmiştir (Özkılınç vd., 2010: 117). Mevcut verilere göre söz konusu mescit ve mahalleye ismini veren Şeyh İsa'nın, Kâsım Şeybânî'nin babası Şeyh İsa olması ihtimal dâhilindedir. Bu veri, yukarıdaki verilerle birlikte değerlendirilince çözülmesi gereken bir problem ortaya çıkarmaktadır: Serce'de adına zaviye bulunan Şeyh İsa el-Kâdirî ile Bakras'ta bir mescide ve o mescit dolayısıyla da bir mahalleye ismini veren Şeyh İsa aynı kişiler midir? Eğer bu kayıtlarda aynı kişilerden bahsedildiği kabul edilirse Şeyh İsa'nın aslen Bakraslı olduğu ve bir müddet Bakras'ta yaşadığından sonra Serce'ye geçmiş olabileceği söylenebilir. Böylelikle ismine eklenen *el-Kâdirî* nisbesi de Serce'de kazanılmış/yaygınlaşmış olabilir. Kayıtlardaki kişilerin farklı kişiler olması hâlinde “*el-Bakrâsî aslen*” kaydının mevcudiyeti dolayısıyla Bakras'taki Şeyh İsa'nın Kâsım Şeybânî'nin babası olması daha güçlü bir ihtimal olarak belirmektedir. Bu ihtimali destekleyen başka veriler de mevcuttur:

Kâsım Şeybânî, mevcut künye kayıtlarının tamamında *Şeybânî* nisbesiyle kaydedilmiştir. *Şeybânî* kelimesinin, onun mensup olduğu kabilenin adı olduğunu ise *Cevâhirü'l-Ahbâr*'ın telif kaydında bizzat kendisi belirtmiştir. Bu durum da yukarıda yapılan tespitleri destekleyen bir yapı arz etmektedir. Zira 1536 yılında Bakras'ta *Mülk-i Şeybânî* adında bir mezra bulunmaktadır (Özkılınç vd., 2010: 118, 253).⁶ Diğer verilerle birlikte değerlendirilince bu mezranın isminin Kâsım Şeybânî'nin kabilesiyle ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla mevcut verilere göre Kâsım Şeybânî'nin babası Şeyh

⁴ Metinde şeklinde imla edilen kelime, metnin genelinde sık sık yanlış yazımlar sergileyen müstensihçe yanlış imla edilmiş olmalıdır. Yaptığımız araştırmalarda Bokram/Bukram diye bir yer adına rastlayamadık. Yalnız, bugün Afganistan sınırları içinde yer alan Bagram (بگرام) şehrinin adı ile yukarıdaki kaydın yakın bir benzerlik taşımaları, üzerinde durulmaya değer bir durum olarak görülmüştür. Bununla birlikte künyesini *Antâkî* şeklinde yazan Kâsım Şeybânî'nin uzun bir süre yaşadığı Antakya civarında o dönem Bakras (بقراس) diye anılan önemli bir yerleşim yerinin bulunması daha kayda değer bulunmuştur. Bu itibarla müellifin asıl kastettiği yer bugün Antakya'nın Belen ilçesinin sınırları içinde kalan ve eski adı Bakras (بقراس) olan Ötençay köyü olmalıdır. Yerin adı eski metinlerde Bakraz ve Bağras (بقرزاز, باقراس) şeklinde de imla edilmiştir (Şemseddin Sami, 1306/1889: 1330; Sezen, 2006: 59; Halaçoğlu, 1991).

⁵ Osmanlı kayıtlarında Bakras adıyla anılan yer, bugünkü Hatay ilinin Belen ilçesine bağlı Ötençay köyüdür. İskenderun-Antakya güzergâhında Amanos dağlarında geçit noktası olması dolayısıyla eskiden stratejik önemde bir mevki olan ve bu sebeple bir kale de barındıran Bakras, Kâsım Şeybânî'nin doğduğu yıllardan ömrünün son yıllarına kadar Memluk egemenliğinde bulunmaktaydı (Halaçoğlu, 1991).

⁶ Ayrıca 1550 tarihli tahrir kayıtlarına göre Halep ve Antakya'da aynı yıllarda *Şeybânî* adını taşıyan bir han ve bir de hamam bulunmaktadır (Özkılınç vd., 2010: 58-59). Bu yapıların ismi de Kâsım Şeybânî'nin mensup olduğu kabileyle ilişkili olabilir. Bu durumda *Şeybânî* kabilesinin o dönemki Antakya vilayetinde belli bir nüfuza sahip olduğu da söylenebilir.

İsa'nın Serce'de bulunmuş olması şüpheyle karşılanırsa bile Bakras'taki mevcudiyeti göz ardı edilemeyecek bir durumdur.⁷ Binaenaleyh Kâsım Şeybânî'nin babası Şeyh İsa hayatının bir döneminde de olsa Bakras'ta bulunmuş olmalıdır. Bu itibarla, elyazmasındaki “*el-Bakrâsi aslen*” kaydının da teyit ettiği üzere, Kâsım Şeybânî'nin doğum yerinin Bakras olması gerekir.

1.3. Kavmi

Kâsım Şeybânî'nin ailesi büyük bir ihtimalle Bakras veya civarında yerleşmiş olan bir Türkmen topluluğuna mensuptur. Zira Bölgenin Osmanlı egemenliğine girmesinden sonra tutulan arşiv kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Bakras ahalisi ekseri Türkmenlerden oluşmaktaydı. Halep Livâsı'nın 279, 397 ve 454 numaralı tahrir defterlerinde Bakras tevâ'ifi *Türkmanân-ı Livâ-i Haleb* olarak nitelenmiştir (Özkılınç vd, 1999: 8). Halaçoğlu, Bakras'ta 1522 yılında Yeni İl Türk Türkmenlerinden Karagündüzlü ve Receplü Afşarlarının dokuz cemaatinin yer aldığını belirtmiştir (Halaçoğlu, 1991). 1536 yılı kayıtlarına göre ise 349 haneli Bakras nahiyesinde 10 hane Yörük ve 83 hane Zülkadırlı Türkmeni bulunmaktadır (Özkılınç vd., 2010: 18). Bu verilerden hareketle Kâsım Şeybânî'nin de aslen bu Türkmen taifelerinden olduğu söylenebilir. Eserlerinde yoğun bir şekilde Türkçe deyim ve atasözlerine yer vermesi, şiirlerinde Türk şiirinin geleneksel şekil ve vezin özelliklerini kullanması ve Türkçeyi sonradan öğrenen bir insanın ancak sınırlı derecede hâkim olabileceği halk tabirlerine ve ağız özelliklerine hâkim olması da bu hükmü desteklemektedir⁸.

1.4. Doğum Tarihi

Mevcut belgelerle Kâsım Şeybânî'nin doğum tarihini tespit etmek mümkün değildir. Ancak eserlerinin yazılış tarihinden ve eserlerinde yaşıyla ilgili söylediği cümlelerden hareketle yaklaşık bir hesap yapılabilir. Kâsım Şeybânî, *Cevâhirü'l-Ahbâr*'ı tam olarak ne zaman yazdığını söylememekle birlikte, böyle bir eserin yazılması fikrinin 902/1497 yılında Antakya'da bulunduğu sırada ortaya çıktığını belirtmiştir.⁹ Her ne kadar eserin yazımına Antakya'da 902/1497 yılında başlanmış olsa da Türkçeye çevrilip mevcut şeklinin verilmesi daha sonra gerçekleşmiştir. Kâsım Şeybânî'nin kendi ifadelerine göre eserin ortaya çıkması,

⁷ Kâsım Şeybânî'nin babası Şeyh İsa hakkında burada verilen kayıtlar dışında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır. Dolayısıyla Şeyh İsa'nın doğum tarihi, vefat tarihi/yeri ve kabri hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak mezarının Bakras'taki *Mescid-i Şeyh İsa* haziresinde veya Serce'deki *Şeyh İsa el-Kâdiri Zaviyesi* civarında olduğu düşünülebilir. Ayrıca Kâsım Şeybânî'nin *Cevâhirü'l-Ahbâr*'da bulunan bir beytinden hareketle bu eseri yazdığı sırada (1500-1505) anne babasının vefat etmiş olduğu çıkarımı yapılabilir:

Kanı atan kanı anan kanı sevdiklerin

Toprağa kodun elinle ey gâfil kul iftikâr (Tataroğlu, 2008: 136)

⁸ Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde çok az rastlanan, rastlandığı metinlerin çoğunun da manzum metinler olması dolayısıyla veznin zorlamasıyla standart dışı biz ağız özelliğinin yazı diline taşınması örneği (Salan, 2017) olarak değerlendirilen {-UbAnI} zarf-fiil ekinin *Cevâhirü'l-Ahbâr*'da [*Elif gibi kâmetimi bükübeni kıldı dâl* (Tataroğlu, 2008: 160)] ve *Nasihatnâme*'de [*kâfiri sekrân edübeni yıka* (Nasihatnâme, v. 37^a)] kullanılmış olması, ki *Nasihatnâme*'de nesir cümlesi içinde kullanılmıştır, bu durumun örneklerinden biridir. Aynı şekilde standart yazı dilinde başka örneğini tespit edemediğimiz ve bağlamından “*dilinde tüy bitmek*” deyiminin ifade ettiği durumun tam aksini ifade ettiği anlaşılan “*dili kel olmak* (:susmak, sessiz kalmak, hiç konuşmamak/konuşamamak)” deyiminin (tespit Erkan Salan'a aittir) Kâsım Şeybânî tarafından defaatle kullanılmış olması da (Nasihatnâme, v. 2^a, 15^a, 34^b; *Cevâhirü'l-Ahbâr*, 1259/1843: v. 66^a) yukarıdaki hükmü destekleyen başka bir unsurdur. Başka örneğini tespit edemediğimiz “*könük lâl kalmak*” ifadesi de (Nasihatnâme, v. 56^b, 90^b) söz konusu durumun diğer bir örneğidir. Konuyla irtibatı bakımından *Nasihatnâme*'deki atasözü kullanımının bir örneğini yansıtan 40 numaralı dipnota da bakılabilir. Yine bu çalışmanın “3.2. Eserleri” başlığı altında yer alan *Nasihatnâme*'deki vezin ve nazım şekillerinin geleneksel Türk şiir zevki ile irtibatı hakkındaki değerlendirmelere de bu dikkatle bakılabilir.

⁹ “*Hicret-i nebevinin tokuz yüz ikinci yılından sonra Antâkiyye şehrinde ba'zı ashâb iltimâs etdiler biz fakîrden kim:(...)Bir mev'za kitâbi te'lif eyle* (Cevâhirü'l-Ahbâr, 1259/1843: 2^a-2^b; 1040/1631: 2^a-2^b).”

Anadolu içlerinde yaptığı seyahatlerin akabinde Bursa’da yerleşmesiyle manevî bir işaret sonucu gerçekleşmiştir.¹⁰ Bu itibarla *Cevâhirü'l-Ahbâr*’ın Türkçe olarak telif edilmesinin tarihi 902/1497 yılından en az birkaç yıl sonra olmalıdır. Kâsım Şeybânî 1512 yılında yazdığı *Nasihatnâme*’de, *Cevâhirü'l-Ahbâr*’ı yazmasının üstünden “çok eşhür u eyyâm” geçtiğini söylemiştir (*Nasihatnâme*, 997/1588: 3^a). Dolayısıyla *Cevâhirü'l-Ahbâr*’ın 1497 yılından birkaç yıl sonra ve 1512 yılından da en az birkaç yıl önce yazıldığı kesindir. Buna göre eserin yazım tarihi, 1500-1505 tarih aralığında aranabilir. Kâsım Şeybânî işte bu tarih aralığında, yani 1500-1505 yılları arasında yazdığı eserinde saçlarının ağarıp, belinin büküldüğünü söylemektedir:

*Bilirim pîrledikçe artırdım cürm ü günâh
Yüzüm siyâh yüküm ağır hâlîm oldı bed-hâl*

*Tâkatim kalmadı benim bunca yük götürmeye
Elif gibi kâmetimi bükübene kıldı dâl*

*Bu uzun ömür içinde amelin Kâsım kanı senin
Cevap yok su’âl edicek Hayy u Kayyûm u lâ-yezâl* (Tataroğlu, 2008: 160)

*Yiğitliği bilmedim kaçırđım
Gâfil oldum fırsat demin geçirdim*

*Ömür bir kuş idi elden uçurdum
Yüzüm siyâh kabûl ede mi Allâh* (Tataroğlu, 2008: 146)

*Nice bir lağv u melâhî nice bir gâfil cehûl
Saç ağardı bel büküldi nice bir kubh fi’âl* (Tataroğlu, 2008: 158)

*İlâhî geçdi ömrüm ne kılayım
Ağır yük ile nice yol varayım ...*

*İlâhî gâfil oldum kulluğundan
Ömür sermâyesi gitdi elimden* (Tataroğlu, 2008: 176)

*Saç ağardı bel büküldi
Ömür geçdi zâyi’ oldı...*

*Gaflet ile geçdi ömrüm
Eyyâmımı zâyi’ kıldım* (Tataroğlu, 2008: 184)

Saçların ağarıp belin bükülmesi için normal şartlarda ellili yaşları geçmiş olmak gerekir. Kâsım Şeybânî’nin aynı tarihlerde Antakya’yı terk edip bir müddet Anadolu’da seyahat ederek Bursa’ya yerleştiği düşünülecek olursa, o zamanın şartlarında oldukça zor olan bu seyahati yapabilmesi için çok da ileri yaşlarda olmaması gerekirdi. Dolayısıyla bu tarihlerde Kâsım Şeybânî’nin yaşının 50-60 arasında olduğu söylenebilir. Bu dikkatler gereğince Kâsım Şeybânî’nin doğum tarihi için 1440-1450 aralığı gösterilebilir.

1.5. Eğitimi

Bugüne ulaşan eserlerinden anlaşıldığı üzere Kâsım Şeybânî iyi bir eğitim almıştır. Arapçayı bu dilde kitap yazacak kadar iyi bilmektedir. *Cevâhirü'l-Ahbâr* ve *Nasihatnâme*’nin muhtevası Kâsım Şeybânî’nin o dönem ilahiyat literatürüne ve edebiyat bilgisine hâkim olduğunu göstermektedir. Ancak eserlerinin tasavvuf yoğunluklu muhtevası, bu eğitimin tekke kaynaklı olduğuna yorulabilir. Müderrislik, kadılık ve medrese mensuplarınca yürütülen

¹⁰ Baştan eksik olan üç nüsha dışında (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nu: 409; 975/1567; 1256/1840) diğer nüshaların sebab-i telif bölümlerinde bu bilgiler aynen mevcuttur.

muhtelif kalem mesleklerinden birini icra etmemiş olması da Kâsım Şeybânî'nin tekke yetiştirmesi olmasıyla irtibatlandırılabilir.

1.6. Antakya Yılları

Vatanan Antakyalı olduğunu belirten Kâsım Şeybânî'nin Bakras'tan ne zaman ayrıldığı, başka yerlerde yerleşip yerleşmediği ve Antakya'ya ne zaman ve niçin geçtiği belli değildir. Kâsım Şeybânî'nin Antakya'daki hayatının ayrıntıları hakkında da herhangi bir bilgi yoktur. Eğitimi, işi ve evli olup olmadığı bilinmemektedir. Eserlerindeki bazı kayıtlardan hareketle Şam'ı, yani bugünkü Lübnan, Kudüs, Gazze ve Nablus'u da içine alan genişçe bir alanı ve Halep havalisini gezip gördüğü söylenebilir. Kâsım Şeybânî, *Nasihatnâme*'de bulunan şu cümlelerinde Şam'ı ve Anadolu'nun birçok yöresini görmüş olduğunu ifade etmektedir: “*Ey bîçâre, Şâm'ı ve Rûm'u seyrân kıldun. Senden günahkâr kanda buldun ki, sen seni koyup dervîşlerin hâline dahl edersin* (Nasihatnâme, 997/1588: 53^a)?” *Cevâhirü'l-Ahbâr*'daki şu beyitlerde de aynı durum ifade edilmektedir:

*Diyâr u dârı terk etdim Şâm ile Rûm'ı seyr etdim
Bu derdimden su'âl etdim dediler ne için dermân* (Tataroğlu, 2008: 32)

*Seyr edip Şâm ile Rûm'ı bulamadım Kâsımlayın
Bir dahı 'âsî vü dahı gâfil ü ehl-i şîrâr* (Tataroğlu, 2008: 136)

Ayrıca bu ifadelerinden yola çıkarak Kâsım Şeybânî'nin gezgin bir derviş olması ihtimali de değerlendirilmelidir. Nitekim kendi nefisinden şikâyet ettiği bir manzumesinde de iklim iklim, şehir şehir ve köy köy gezdiğinden söz etmektedir:

*Gezdiririm iklim iklim şehir şehir köy köy
Mutî' olmaz anın işi mekr ü gadr u i'tilâl* (Tataroğlu, 2008: 162)

Kâsım Şeybânî, *Cevâhirü'l-Ahbâr*'ın sebep-i telif bölümünde bu kitabı yazması konusunda çevresindeki insanların talebinden bahsetmiştir.¹¹ Klasik dönem eserlerinin birçoğunda sebep-i telif olarak bu ve buna benzer gerekçeler ifade edilmiştir. Dolayısıyla Kâsım Şeybânî'nin *Cevâhirü'l-Ahbâr*'daki ifadeleri geleneksel bir kurgunun mahsulü de olabilir. Bu cümlelerin gerçekleşmiş bir olayın aktarımı olduğu kabul edilirse, Kâsım Şeybânî'nin Antakya'da iken ilim sahibi bir insan olarak temayüz ettiği ve aynı zamanda ahlaken de itibar edilen bir insan olduğu söylenebilir. Kâsım Şeybânî'nin Antakya'daki muhtemel saygınlığında babasının şeyh olması ve/veya saygın bir kabileye mensup olması da etkili olmuş olmalıdır.

1.7. Ailesi

Kaynaklarda Kâsım Şeybânî'nin evli olup olmadığına dair bir bilgi yoktur. Kendi de bu konuda bir bilgi vermemiştir. Ancak *Nasihatnâme*'de ahir zamanda evlenmenin kötülüğünden bahsetmesi¹² ve gençlik çağını geçmiş olmasına rağmen Antakya'yı terk edip Anadolu'ya

¹¹ “*Hicret-i nebevînin tokuz yüz ikinci yılından sonra Antâkiyye şehrinde ba'zı ashâb iltimâs etdiler biz fakîrden kim: Gönül dünyâ sevgüsüyle toldı ve nefis 'isyân çoklığıyla Hakdan irak oldu. Bir mev'ıza kitâbı te'lîf eyle ki, gönül pasın sile. Anın kadri 'azîm, fâ'idesi vâfir ola. Te'emmül eden 'azîz ü mü'essir ola. Havâs hem 'avâm katında makbûl ola* (Cevâhirü'l-Ahbâr, 1259/1843: 2^a-2^b; Cevâhirü'l-Ahbâr, 1040/1631: 2^a-2^b).”

¹² Kâsım Şeybânî, ahir zamanda evlenmemenin daha hayırlı olduğuna dair uzunca bir hadis nakletmiştir (Nasihatnâme, 997/1588: 115^a). Aynı eserde geçen şu beyitlerinde de Kâsım Şeybânî'nin bekâr kalmayı evlenmeye tercih ettiği anlaşılmaktadır:

*Râhat ola ol zamân eregen olan
Olisar genc-i ferâğ ana vatan*

Kanda gönli diler-ise yûriye

doğru durağını önceden bilmediği bir göç yolculuğuna çıkabilmesi, Kâsım Şeybânî'nin bir ailesinin olmadığına yorulabilir. Zira Kâsım Şeybânî, Antakya'dan ayrılıp Anadolu'ya geçme kararını hiçbir hazırlık yapmadan aniden almıştır. Üstelik bu kararı aldığı sırada Antakya'da bile değildir. *Cevâhirü'l-Ahbâr*'da kendisinin bizzat aktardığı bilgiye göre, Kâsım Şeybânî başka bir iş için Antakya'dan çıkmış olduğu bir sırada Hz. Muhammed'den aldığı manevî bir işaretle Antakya'ya hiç uğramadan derhal Anadolu'ya geçer.¹³ Eğer bir ailesi olsaydı en azından onları almak veya bilgilendirmek için dahi olsa Antakya'ya dönmesi beklenirdi.

1.8. Bursa'ya Göçmesi

Kendi ifadelerinden yola çıkarak Kâsım Şeybânî'nin Antakya'da saygın bir konuma sahip olduğu kabul edilecek olursa, orayı terk edip Bursa'ya gitmesi izaha muhtaç bir durum olmaktadır. Bu ayrılığın aniden gelişmiş olması ise ayrıca düşündürücüdür. Üstelik bir kısmı yukarıya iktibas edilen *Cevâhirü'l-Ahbâr*'daki muhtelif mısralarından açıkça anlaşıldığı üzere Antakya'da bu eserini yazdığı sırada (1496/1497) yaşı da ilerlemiştir.¹⁴ İlerleyen yaşına rağmen yurt değiştirip yeni bir hayata başlama kararı alması, Antakya'da bazı sorunlar yaşamış olabileceğini düşündürmektedir. Ancak Kâsım Şeybânî'nin kendi ifadelerine göre bu göç, manevî bir işaret sonucu gerçekleşmiştir. Nitekim *Cevâhirü'l-Ahbâr*'da Antakya'dan Bursa'ya intikalini şöyle anlatmıştır:

*"Bu kitâb-ı şerîf Antâkıyye şehrinde te'lîf olundu, lâkin beyâza çıkmadı. Fakîr, Resûlu'llâh'dan işâret olunmasına muntazır oldum tâ bu târihe degin. Fakîr, Antâkıyye'den bir gün gayrı maslahat için çıkmış idüm. Meger kim fakîre Resûlu'llâh'dan işâret olundu kim Rûm diyârına teveccüh edem. İkinci gün girü dönüp Antâkıyye'ye varmadum. Def'i sefer kıldum. Lâkin bilmezem ki ikâmet ne yerde olur. Rûm diyârlarının şehirlerinde nasib işâret olunmadı. Tâ Bursa şehrine geldüm. Andan İstanbul şehrine niyyet olundu. Ne denlü niyyet olunduysa gitmege işâret olunmadı. Ma'lûm olundu kim Bursa şehrinde işâret olunmuş. Bir müddet anda olundu."*¹⁵

Yukarıya iktibas edilen cümlelere göre Kâsım Şeybânî, Antakya'dan çıktıktan sonra Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde bir müddet gezmiştir. Bursa'ya ulaşınca da oradan İstanbul'a geçmek istemiş, fakat bu mümkün olmamıştır. Kendi ifadesine göre İstanbul'a gitmek için bir işaret alamamış ve böylece nihaî durağının Bursa olması gerektiğini anlamıştır. Bursa'da kalmasını da yine kendi zannınca manevî bir sebebe bağlamıştır:

Mübtela olmuş degildir kariya (Nasihatnâme, 997/1588: 111^b)

¹³ *"Fakîr, Antâkıyye'den bir gün gayrı maslahat için çımuş idim. Meger kim fakîre Resûlu'llâh'dan işâret olundu kim Rûm diyârına teveccüh edem. İkinci gün girü dönüp Antâkıyye'ye varmadum. Def'i sefer kıldum* (*Cevâhirü'l-Ahbâr*, 1040/1631: 3^a-3^b; 1092/1681: 3^a-3^b)."

¹⁴ *Cevâhirü'l-Ahbâr*'da yukarıya iktibas edilenlerden başka da yaşlılıktan söz eden mısralar mevcuttur:

Geçdi ömrüm hiç tâ'at kıldadım

Günâh kıldım hâlimi bilmedim (Tataroğlu, 2008: 54)

Ki ömri geçdi gafletde bahr-ı isyânda müstağrak

Elini al fakîrindir inâyet kıl ya Resûla'llâh (Tataroğlu, 2008: 68)

Tevbeye gel Hakka dön ömür geçdi ey deli

Gaflet ile ölü isen menzilin dâru'l-bevâr

Kanı atan kanı anan kanı sevdiklerin

Toprağa kodun elinle ey gâfil kul iftikâr (Tataroğlu, 2008: 136)"

Cevâhirü'l-Ahbâr'dan daha sonra yazılan *Nasihatnâme*'de de yaşlılıktan dem vuran ifadeler vardır: *"Bunu fânî gördük, uş yine gider olduk. Size de bâkî kalmaz. Bunda kimse eğlenmez. Menzildir vatan olmaz. Siz bizden öğüt alın. Öğüdün geçene sorduk, anlardan öğüt aldık. Çün 'ömr âhire erdi, biz dahi göçer olduk* (Nasihatnâme, 997/1588: 37^a)."

¹⁵ Kayıttaki İstanbul'a gitme niyetine yönelik cümleler iki nüshada bulunmamaktadır (1040/1631: 3^a-3^b; 1259/1843: 3^b). Baştan eksik olan üç nüsha dışında (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nu: 409; 975/1567; 1256/1840) diğer nüshaların tamamında önemsiz istinsah farkları dışında kayıt aynen mevcuttur.

“Meger ki ol şehride Hâcî İlyâs Mescidi derler bir mübârek mescid vardur. Bir müddet fakîr ol mescidde oldum. Meger kim bir gece Resûlu’llâhdan işâret olundu kim bu kitâb-ı şerîf beyâza çıkarıla. Fakîr sabâh turı geldüm. Kitâbetine sa’y eyledüm. Lâkin niçe favâ’id ziyâde eyledüm, niçe muğlak lugatleri vâzih eyledüm, ol dem fakîr bildüm ki Antâkıyye’den Bursa’ya gelmeklik kitâb meşhûr olup okunsun için imiş.”¹⁶

1.9. İstanbul’a Gidememesi ve Devrin Yöneticilerine Bakışı

Kâsım Şeybânî, İstanbul’a gitmeye niyet ettiği hâlde gidemeyip Bursa’da kalmasını *Cevâhirü’l-Ahbâr* adlı eserinin meşhur olmasıyla ilgili manevî bir tasarrufun sonucu olarak görmüştür. Kâsım Şeybânî’nin bu yorumu, onun İstanbul’a gidememesini yeterince açıklayamamaktadır. Zira XVI. asır başlarında dünyanın en önemli başkentlerinden biri olan İstanbul bir eserin şöhret kazanması için Bursa’ya göre çok daha elverişlidir. Bu itibarla Kâsım Şeybânî’nin Bursa’da kalıp İstanbul’a gidememesinde başka olayların/durumların etkili olmuş olması muhtemeldir. *Nasîhatnâme*’sinin 19. bölümü olan *Fesâdü’z-Zamân ve Ehlihi ve Eşrâti’s-Sâ’ati* başlığı altında kendi zamanı ve o zamanın yöneticileri hakkında söylediği sözler bu konuda bir ipucu olabilir. Kâsım Şeybânî kendi zamanını ve devrin yöneticilerini şu şekilde tavsif etmiştir:

“Ey tâlib-i rızâ’i’llâh, Hakk rızâsın taleb edersen fenâyâ mağrûr olma. Zamân fesâd oldı. Bülbül yerine gülşende zâğ öter oldı. Zîrâ hazân-ı zînet-i şer’ ü edeb erişdi. Gör bu ‘aceb devrânı, ne ‘aceb devrân oldı? Asilzâde melikler zâ’il oldı. Şahne şâkirdi ve koyun çobanları hâkim oldı. Ya’nî âlem-i kulûb-ı nâsdan ‘aklın tasarrufi çekilüp nefis mutasarrıf oldı. Arslan yerine dilkü oturdu. Âlim-i âmillerin defterleri düürüldü. Söz ve re’y cühelânın oldı. Tanrı dostları göçdi, menzillerine ‘âsiler kondı. Hiç gördün-mi dilkü geyik ola, ya karka bülbül ola (Nasîhatnâme, 997/1588: 110^b)?”

Metinde açıkça görüldüğü üzere Kâsım Şeybânî kendi zamanında soylu hükümdarların ortadan kalktığını ve onların yerini koyun çobanlarının aldığını söylemektedir. Bu durumu da tilkinin aslan tahtında oturmasına benzetmiştir. Eserin 1512 yılında Bursa’da yazıldığı göz önünde tutulacak olursa, bu sözlerle dolaylı yoldan Osmanlı hanedanının da tahkir edildiği söylenebilir. Nitekim aynı bölümün ilerleyen satırlarında dönemin yöneticilerini kasten kullanılan “rezil sığır çobanı” nitelemesi de yukarıya alıntılanan sözlerin teyidi ve tekidi olarak görülebilir:

“Ey ‘azîz işde tokuz yüz on yedinci yilundayuz hicretin. Vakt-i âhirdür, geçürme fursatın. Asilzâde melikler zâyil ola, şol erâzil sığır çobanı kala. Ol-dem ‘adl mekânın zulm ala (Nasîhatnâme, 997/1588: 111^a).”

Kâsım Şeybânî’nin İstanbul’a gidememesinin sebebini bu çarpıcı cümlelerde aramak yanlış olmaz. Zira Osmanlı hanedanına dolaylı da olsa bu şekilde hakaretimiz sözler sarf etmesi sebepsiz olamaz. Kâsım Şeybânî’nin Osmanlı ümerasından umduğu ilgiyi görmemesi veya onlar tarafından bazı hususlardan (İstanbul’a geçip tekke kurmak gibi) men edilmesi bu sebeplerden biri olabilir. Doğup büyüdüğü toprakların egemenliği hususunda Osmanlı ve Memluk devletleri arasında süregiden mücadelelerin oluşturduğu olumsuz hissiyat da bir sebep olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda dikkat çekici bir başka husus da *Nasîhatnâme*’nin kıyamet alametleri bahsinde, İstanbul’un ahir zamanda Benî İshak adındaki Arap kabilesi tarafından

¹⁶ Baştan eksik olan mezkûr üç nüsha dışında diğer nüshaların tamamında önemsiz istinsah farkları dışında kayıt aynen mevcuttur.

fethedileceğini öngören rivayete yer verilmesidir.¹⁷ Zira *Nasihatnâme*'nin yazıldığı tarihte İstanbul'un Türkler tarafından fethinin üzerinden 60 yıl geçmiştir. Buna rağmen söz konusu rivayetin hiçbir açıklama ve tevil gereği duyulmadan aynen nakledilmesi, fethine ve fethin sahibine bakışla ilgili olumsuzluklardan kaynaklanmış olabilir.¹⁸ Osmanlı hanedanı aleyhinde dolaylı yoldan sarf ettiği diğer sözleriyle birlikte değerlendirince, Kâsım Şeybânî'nin, İstanbul'un fethini kıyametle ilişkilendiren bu rivayete eserinde bilinçli olarak yer verdiği de düşünülebilir.

1.10. Bursa Yılları

Bursa'ya tam olarak hangi tarihte geldiği belli olmayan Kâsım Şeybânî'nin Bursa'da ne kadar kaldığı da belli değildir. *Cevâhirü'l-Ahbâr*'ın bütün nüshalarında kayıtlı olduğu üzere, Kâsım Şeybânî Bursa'ya geldiği ilk günlerde bir müddet Hacı İlyas Mescidi'nde kalmıştır.¹⁹ *Ravza-i Evliyâ*'ya göre daha sonra Muradiye Mahallesi'nde bulunan Bahri Dede Zaviyesi yakınlarında yerleşmiş ve burada irşat faaliyeti yürütmüştür (Baldırzade, 2000: 217). *Osmanlı Müellifleri*'nde ise İnegöl'de yerleştiği nakledilmiştir (Bursalı Mehmed Tahir, 1333/1915: 145). Yukarıda mütalaası yapıldığı üzere Kâsım Şeybânî'nin Bursa'ya geliş tarihi 1500-1505 yılları arasında olmalıdır. *Nasihatnâme*'deki kayda göre bu tarihten 1512 yılına kadar Bursa'da kaldığı ise kesindir.²⁰ Zira ilgili kayıta eserini yazdığı 1512 yılında hâlâ Bursa'da bulunduğunu söylemektedir.

Kâsım Şeybânî'nin İnegöl'de ikamet ettiği bilgisi ise *Osmanlı Müellifleri* dışında hiçbir kaynakta bulunmamaktadır. Yukarıda değinildiği üzere Mehmed Tahir Efendi'nin Kâsım Şeybânî hakkındaki bilgileri ekserî yanlış, yüzeysel ve büyük bir ihtimalle İnegöl'den şifâhen temin edilmiş olmaları dolayısıyla bu rivayet de şüpheyle karşılanmalıdır. *Ravza-i Evliyâ*'da Kâsım Şeybânî'nin hac yolculuğu esnasında İnegöl'e gelince bir hastalık nedeniyle vefat ettiği ve böylece İnegöl'e defnedildiği kayıtlıdır (Baldırzade, 2000: 217). Akakuş, hac yolculuğu esnasında İnegöl'de hastalanıp vefat eden kişinin Hacı Karamanî Efendi olduğunu ve ilgili kayıta bu durumun yarattığı bir karışıklığın bulunduğunu ileri sürmüştür, ama herhangi bir kaynak göstermemiştir. Akakuş, *Osmanlı Müellifleri*'ndeki bilginin sahil olduğu kanaatiyle Kâsım Şeybânî'nin son dönemini İnegöl'de geçirdiği fikrindedir (Akakuş, 2011: 94).

Kâsım Şeybânî'nin İnegöl'le ilişkisi bahsinde bugün için emin olunan tek bilgi, kabrinin İnegöl'de Kâsım Efendi Camii'nin içinde olmasıdır. Yalnızca bu bilgidен hareketle Kâsım Şeybânî'nin mezarının İnegöl'de bulunmasının sebebini açıklamak ise mümkün değildir. Ayrıca kabri barındıran camiye Kâsım Efendi Camii adının ne zaman verildiği de belli değildir. Camiin 1521 yılında yapılmış olması, Kâsım Şeybânî'nin bu tarihten sonra vefat etmiş olabileceğini düşündürmektedir. Zira civarda bir mezarlık yoktur. Kâsım Şeybânî vefat edince orada var olan camiin veya zaviyenin haziresine defnedilmiş olmalıdır. Nitekim

¹⁷ "Râviler şöyle rivâyet ederler ki: Benî Asfar sınıp kırılıp makhûr ola; sonra yetmiş bin Benî İshâk 'Arabundan Rûma, Rûm eli-y-ile bile geleler. Konstantiniyye üzerine varalar. Kuşayıp tekbîr ü tehlîl edeler. Hakk te'âlânın emriyle şehrin bir yanı yıkıla. Muhassal üç tekbîr ü tehlîl edeler. Hakk te'âlânın emriyle her tekbîr etdükde bir yanı yıkıla. Şehre gireler, yağma edeler. Keferenin kimin kırıp kimin esîr edeler. Bunlar bu hâlde iken bir âvâz işidile ki, çıkdı deccâl! Ol yanlış ola, ammâ Benî Asfardan yedi yıl sonradan çıka. Evvel Mehdî çıka, sonunda deccâl çıka (Nasihatnâme, 997/1588: 134^a)."

¹⁸ İstanbul'un fethine başka kimlerin, ne sebeple olumsuz yaklaştığı Feridun M. Emecen tarafında etraflıca ele alınmıştır (Emecen, 2012: 30-78).

¹⁹ "Meger ki ol şehrdde Hâcî İlyâs Mescidi derler bir mübârek mescid vardır. Bir müddet fakîr ol mescidde oldum (Cevâhirü'l-Ahbâr, 1040/1631: 3^b)."

²⁰ "Mukîm idüm şehri-i Burusa-i mahrûsada. Meger kim sâbikan Cevâhirü'l-Ahbâr adlu bir kitâb te'lîf etmişdüm. Tefsîr ve hadîs idi her dem mutâla'a edüp istifâde ederdüm. Anın üzerine çok eşhür u eyyâm geçdi (Nasihatnâme, 997/1588: 3^a)."

1112/1700 tarihli bir Osmanlı arşiv belgesinde, o tarihte İnegöl'de faal bulunan Şeyh Kâsım Efendi Zaviyesi'nin zaviyedarlığına dair bir tasarruftan söz edilmektedir (Öcalan, 2017; BOA, İE.EV/32/3676). Bu da Kâsım Şeybânî'nin ölmeden az bir müddet önce de olsa İnegöl'de bir tekkeye yerleşmiş olabileceğini düşündürmektedir.

1.11. Mesleği

Osmanlı Müellifleri'nde Kâsım Şeybânî'nin "noktacı" şöhretiyle tanındığı ifade edilmektedir (Bursalı Mehmed Tahir, 1333/1915: 145). Bu bilgi daha önceki kaynaklarda bulunmamaktadır. Bu bilgidен hareketle yakın zamanda yapılan çalışmalarda da Kâsım Şeybânî'nin Bursa'da bulunduğu sırada noktacılık vazifesi yaptığı ifade edilmiştir. Akakuş, noktacılık vazifesinin bir nevi vakıf denetçiliği olduğu düşüncesinden hareketle Kâsım Şeybânî'nin Muradiye Külliyesi'ndeki şehzade vakıflarının denetçisi olduğu çıkarımını yapmış ve böylece onun Bursa'da saygınlık kazanmış bir kişi olduğu sonucuna ulaşmıştır (Akakuş, 2011: 66). Kaynakların hiçbirinde Akakuş'un bu varsayımını doğrulayacak bilgi yoktur. Üstelik noktacılık vazifesi de Akakuş'un belirttiği öneme sahip bir vazife değildir. Mehmet Zeki Pakalın'ın verdiği bilgiye göre noktacı unvanı, Hz. Ali'nin sözlerini içeren *Noktatü'l-Beyân* adlı eseri camilerde okuyan ve okutan kişiler için kullanılmaktadır (Pakalın, 1983: 705). Arşiv kayıtlarında da bu bilgiyi teyit eden birçok evrak vardır.²¹ Bu itibarla Kâsım Şeybânî'nin noktacılık yaptığı bilgisi doğru olsa bile, bu bilgi onun Bursa'da yaygın bir saygınlık kazandığını teyit etmez. Ayrıca Kâsım Şeybânî'ye noktacılık isnat edilmesi de büyük bir ihtimalle yanılıdır.

Yukarıda belirtildiği üzere, Kâsım Şeybânî Osmanlı hanedanı için hakaret sayılabilecek görüşlere sahiptir. Hâl böyle iken saygın bir devlet vazifesi elde etmiş olması pek olası görünmemektedir. Kâsım Şeybânî'nin noktacı olduğuna dair *Osmanlı Müellifleri*'nde bulunan rivayet, ad benzerliğinden kaynaklı bir karışıklığın sonucu olmalıdır. Zira Antakyalı Kâsım Şeybânî'yle aynı dönemde Edirne'de Noktacızâde Şeyh Muhammed Kâsım b. Yûsuf namında bir zat yaşamıştır. Bu zat 897/1492 tarihinde, Edirne'nin Sıkça Murat Mahallesi Beylerbeyi Caddesi'nde cami, mescit, muallimhane ve zaviyeden oluşan bir külliye yaptırmış ve 941/1534 tarihinde vefat edince de kendi yaptırdığı külliye içindeki camiin mihrabı önüne defnedilmiştir (Ahmed Bâdî Efendi, 2014: 128; Şimşek, 2008: 288; Kayıcı, 2013: 103). *Riyâz-ı Belde-i Edirne*'deki kayıtlardan külliye içindeki camiin XIX. asırda Noktacı Camii, banisinin ise Noktacı Kâsım Efendi olarak anıldığı anlaşılıyor (Ahmed Bâdî Efendi, 2014: 128). 1214/1800 tarihli bir Osmanlı arşiv belgesine göre o tarihlerde külliye içinde faal olduğu anlaşılan söz konusu zaviye de ilgili evraka Noktacı Kâsım Efendi Zaviyesi adıyla kaydedilmiştir (BOA, C.EV./470/23778). Mehmed Tahir Efendi'nin kendisi de aynı eserinin İbrahim ibni Hamza ibni Mes'ûd et-Tirevî maddesinde, ilgili şahsın 933/1526 tarihinde Edirne'de Noktacı Dergâhı'nda bulunduğunu aktarmak suretiyle bu mezkûr dergâhı anmıştır (Bursalı Mehmed Tahir, 1333/1915: 20). Bu kayıtlar, bahse konu şahsın Edirne'de Noktacı Kâsım Efendi namıyla anılageldiğini göstermektedir. İşte Antakyalı Kâsım Şeybânî'nin *Osmanlı Müellifleri*'nden itibaren noktacılık mesleğiyle anılagelmesi, Edirne'de medfun Noktacı Kâsım Efendi ile karıştırılmasından ileri gelmiş olmalıdır. Aynı şekilde *Osmanlı Müellifleri*'ne gelinceye kadar hiçbir kaynakta Antakyalı Kâsım Şeybânî'nin vefat tarihi

²¹ Osmanlı arşiv belgelerinde noktacıların vakıf denetçisi olduğuna yorulacak herhangi bir belge görülmemekle birlikte camilerin tıpkı müezzin, cüzhan, mevlidhan ve devirhan gibi vazifelileri arasında noktacı ünvanlı vazifelilerin bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla arşiv belgeleri Pakalın'ın verdiği bilgiyi teyit etmektedir (BOA, AE.SABH.I., 327/22304; BOA, AE.SAMD.III, 105/10432; BOA, AE.SAMD.III, 111/10936; BOA, AE.SMHD.I., 33/1944; BOA, AE.SMHD.I., 253/20668; BOA, AE.SMST.II., 37/3603; BOA, AE.SOSM.III., 25/1756; BOA, C.EV., 4/176; BOA, C.EV., 25/1236; BOA, C.EV., 32/1569).

kayıtlı olmadığı hâlde bu kaynakta 941/1534 tarihinin zikredilmesi de aynı karışıklığın bir sonucudur. Zira bu tarih, yukarıda belirtildiği üzere Edirne’de medfun Noktacı Kâsım Efendi’nin vefat tarihidir. Bu bilgileri destekleyen bir başka kaynak da *Tezkiretü’l-Müte’ahhirîn*’dir. *Tezkiretü’l-Müte’ahhirîn*’de Halvetî silsilesi verilirken Şeyh Hacı Karamanî ve Şeyh Muhyiddin-i Karahisarî arasında Noktacı Kâsım Efendi adı kaydedilip, bu kişinin Edirne’de medfun olduğu da ayrıca belirtilmiştir (Enfi Hasan Hulûs Halvetî, 2016: 84).

1.12. Tarikatı

Kâsım Şeybânî, *Cevâhirü’l-Ahbâr* adlı eserinde künyesini ayrıntılı bir şekilde yazıp akabinde memleketini, kabilesini, mezhebini ve tarikatını da açıkça beyan etmiştir. Bu kayıttaki “*el-Vefâ’î tarîkaten*” ibaresinden malum olduğu üzere Kâsım Şeybânî’nin tarikatı Vefaiyye’dir.²² Ancak *Ravza-i Evliyâ*’da ve *Osmanlı Müellifleri*’nde Halvetî olduğu kaydedilmiştir (Baldırzade, 2000: 217; Bursalı Mehmed Tahir, 1333/1915: 145). Bu çelişkiyi iki şekilde açıklamak mümkündür: İlk olarak, Kâsım Şeybânî’nin *Cevâhirü’l-Ahbâr*’ı yazdığı sırada Vefaiyye tarikatına mensup olduğu hâlde daha sonra Halvetiyye tarikatına intisap ettiği düşünülebilir. İkinci bir ihtimale mezkûr kaynaklarda benzer isimli kişilerin karıştırılmış olmasıdır.

Kâsım Şeybânî’nin *Cevâhirü’l-Ahbâr*’ın yazıldığı tarihe kadar Vefâî olup sonradan Halvetiyye’ye intisap etmesi uzak bir ihtimaldir. Zira yukarıda doğum tarihi bahsinde mütalaa edildiği üzere Kâsım Şeybânî bu tarihlerde ellili yaşların üstünde olmalıdır. Bir mutasavvıfın elli yaşından sonra tarikatını değiştirmesi ise kolay açıklanabilir bir durum değildir. Ayrıca *Cevâhirü’l-Ahbâr*’ın muhtevasından anlaşıldığı kadarıyla bu tarihlerde Kâsım Şeybânî mürşit konumunda bir insandır. Bu itibarla orta yaşın üstünde ve üstelik şeyhlik makamında bulunan bir insanın tarikatını değiştirmesi makul görünmemektedir. Eğer böyle bir durum vaki olsaydı *Cevâhirü’l-Ahbâr*’daki “*el-Vefâ’î tarîkaten*” kaydının bizzat Kâsım Şeybânî eliyle değiştirilmiş olması gerekirdi. Aksi hâlde Halvetî olmasına rağmen elinin altındaki evrakta Vefâî olduğu kayıtlı olacaktır ki, bu durum da makul görünmemektedir. Aynı şekilde *Cevâhirü’l-Ahbâr*’dan yaklaşık 10 yıl sonra yazılan *Nasihatnâme*’de de Kâsım Şeybânî’nin Halvetîliğine yorulacak bir kayıt yoktur.

Ravza-i Evliyâ’da ve *Osmanlı Müellifleri*’nde Kâsım Şeybânî’nin Halvetî olarak kaydedilmesi, Kâsım adlı başka bir şeyhle karıştırılmasından kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim yukarıda tasrih edildiği üzere noktacılık mesleğiyle anılması da böyle bir karışıklığın eseri idi. Halvetiyye’nin silsile kayıtlarında Yiğitbaşı lakaplı Şeyh Ahmed Şemseddin Marmaravî veya Şeyh Hacı İzzeddin Ali el-Karamanî²³ ile Şeyh Muhyiddin-i Karahisarî arasındaki halkada Kâsım adlı bir şahsın kaydedildiği görülmektedir. Bu silsileyi kaydeden en eski kaynaklardan birisi olan 1624 telif tarihli *Semerâtü’l-Fu’âd*’da söz konusu kişi “Kâsım-ı Lârendî” künyesiyle kaydedilmiştir (Sarı Abdullah Efendi, 1288/1871: 142). 1634 yılında telif edilen Atâ’î’nin *Zeyl-i Şakâ’ik*’inde de yine aynı şekilde “Kâsım-ı Lârendî” künyesiyle kayıtlıdır (Nev’izâde Atâ’î, 1268/1852: 63). 1723 yılında telif edilen *Tezkiretü’l-Müteahhirîn*’de ise Edirne’de medfun olduğu belirtilmiş ve “Noktacı Kâsım Efendi” künyesiyle kaydedilmiştir (Enfi Hasan Hulûs Halvetî, 2016: 84). 1909 yılında telif edilen *Ziyâret-i Evliyâ*’da da “Kâsım-ı Lârendî” künyesiyle kaydedilmiş ve diğer kaynaklardan farklı olarak bu eserde “Kâsım-ı Lârendî”nin vefat tarihi de (947/1540) belirtilmiştir (Hocazade

²² *Cevâhirü’l-Ahbâr*’ın görülen 10 nüshasının 3 tanesi baştan eksik olmaları sebebiyle bu kaydı içermemektedir. Geri kalan 7 nüshanın 6 tanesinde bu kayıt aynen vardır (*Cevâhirü’l-Ahbâr*, 1040/1631: 3^a; 1092/1681: 3^b; 1113/1702: 4^b; 1173/1760: 3^a; 1246/1830: 3^a; 1259/1843: 3^b).

²³ Şeyh Hacı İzzeddin Ali el-Karamanî bazı kaynaklarda Şeyh Kâsım’ın piri bazılarında ise pîrdaşı olarak kaydedilmiştir.

Ahmed Hilmi, 1327/1909: 55). Son olarak 1925 tarihli *Sefîne-i Evliyâ*'da da “Kâsım-ı Lârendî” künyesiyle kaydedilmiştir (Hüseyin Vassaf, 1925: 161).²⁴ Bütün bu kaynaklar, Halvetî silsilesi içinde yer alan Kâsım adlı söz konusu şahsın Karamanlı olduğunu nakletmiştir.²⁵ Dolayısıyla Antakyalı Kâsım Şeybânî'nin sair bazı kaynaklarda Halvetiyye tarikatına nispet edilmesi, Karamanlı Şeyh Kâsım ile karıştırılmasından ileri gelmiştir denilebilir. Nitekim Halvetiyye tarikatı üzerine kapsamlı bir çalışma yapan Ceyhan da aynı karışıklığa dikkat çekmiş ve Kâsım-ı Lârendî ile İnegöl'de medfun Kâsım Efendi'nin farklı kişiler olduğunu belirtmiştir (Ceyhan, 2015: 744).

1.13. Vefatı

Kâsım Şeybânî'nin vefat tarihi Baldırzâde Selîsi Mehmed Efendi tarafından 900/1494-95 civarı olarak verilmiştir (Baldırzade, 2000: 217). *Cevâhirü'l-Ahbâr* adlı eserinden Kâsım Şeybânî'nin 902/1497 yılında Antakya'da bulunduğunu (Cevâhirü'l-Ahbâr, 1040/1631: 2^a-2^b), 917/1512 yılında Bursa'da bulunduğunu ise *Nasîhatnâme*'sinden kesin olarak biliyoruz (Nasîhatnâme, 997/1588: 3^a, 111^a). Dolayısıyla Baldırzâde Selîsi Mehmed Efendi'nin verdiği tarih yanlıştır. Vefat tarihi veren ikinci kaynak ise Mehmed Tahir Efendi'nin *Osmanlı Müellifleri* adlı eseridir. Burada Kâsım Şeybânî'nin vefatı için 941/1534 tarihi kaydedilmiştir (Bursalı Mehmed Tahir, 1333/1915: 145). Bu tarih, Edirne'de medfun Noktacı Kâsım Efendi'nin de vefat tarihidir (Şimşek, 2008: 288). Mehmed Tahir Efendi'nin kendisine kadar hiçbir kaynakta geçmediği hâlde Antakyalı Kâsım Şeybânî'ye noktacılık isnat etmesi ve ona Edirne'de medfun Noktacı Kâsım Efendi'ninkiyle aynı vefat tarihini vermesi, aynı isimli iki şahsın karıştırıldığının açık bir göstergesidir. Dolayısıyla mevcut kaynaklara göre Antakyalı Kâsım Şeybânî'nin vefat tarihini kesin olarak tespit etmek mümkün değildir. Bugün için kesin olan tek bilgi, Kâsım Şeybânî'nin 1512 yılında henüz Bursa'da bulunduğu ve bu tarihten sonra bir şekilde İnegöl'e geçip orada vefat ettiğidir.

Bugün Kâsım Şeybânî'nin kabri İnegöl'de kendi adını taşıyan camiin içindeki türbededir. Kitabe kaydına göre 1521 yılında yapılan cami, 1955 yılında genişletilmiş ve daha önce cami haziresinde bulunan Kâsım Şeybânî'nin kabri de böylece içeri alınmıştır (Tataroğlu, 2008: 11). Yukarıda belirtildiği üzere kabri barındıran bu camiye Kâsım Efendi Camii adının ne zaman verildiği belli değildir. Camiin 1521 yılında inşa edilmesinden hareketle Kâsım Şeybânî'nin bu tarihten sonra vefat etmiş olabileceği söylenebilir. Zira yakınlarda bir mezarlık yoktur. Şehrin ortasında ilgisiz bir yere yalnız bir mezar konulması ise adetten değildir. Muhtemelen Kâsım Şeybânî vefat edince orada var olan camiin veya zaviyenin haziresine defnedilmiştir. Bugünkü genişletilmiş hâliyle dahi mütevazı bir yapı arz eden camiin ilk durumunun sade bir mescit hüviyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu camiin, 1112/1700 tarihli mezkûr belgede varlığı teyit edilen Şeyh Kâsım Efendi Zaviyesi'nin bir parçası veya kendisi olması da muhtemeldir. Bu itibarla Kâsım Şeybânî'nin İnegöl'de 1521 yılında bir zaviye tesis etmesi ve vefat edince de bu zaviyenin haziresine defnedilmesi ihtimallerinden söz edilebilir.

2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Eserlerinden ve doğrudan konuyla ilgili kendi cümlelerinden anlaşılacağı üzere, Kâsım Şeybânî şiiri ve edebiyatı düşüncelerini aktarmanın bir aracı olarak görmektedir. Dolayısıyla

²⁴ Halvetî silsilesindeki söz konusu şahıs *Sefîne-i Evliyâ*'da “Kâsım-ı Lârendî” künyesiyle kaydedilmesine rağmen müellif, “Kâsım-ı Lârendî”nin kabrini İnegöl'de gördüğü bilgisini de aktarmaktadır. Bu durum Antakyalı Kâsım Şeybânî'nin, Kâsım-ı Lârendî ile karıştırılmasının en bariz örneklerinden biridir.

²⁵ Ayrıca aralarında müşit-mürüt ilişkisi olan Şeyh Hacı İzzeddin Ali el-Karamanî ile Şeyh Kâsım-ı Lârendî'nin aynı şehirden olmaları da kayda değer bir veri olarak değerlendirilmelidir.

mevcut manzumeleri büyük bir çoğunlukla öğretici bir üslup taşımaktadır. Manzumelerinin yarısından fazlasında mesnevi nazım şeklini kullanması da bu formun öğretici amaçlar için daha işlevsel olmasıyla ilgilidir.²⁶ İster manzum ister mensur olsun, Kâsım Şeybânî'nin eserlerinde sık sık hikâyelere yer verilmesi de aynı öğreticilik amacına matuf bir tasarruftur. Özellikle *Nasihatnâme*'de atasözü ve sair özlü sözlerin yoğun bir şekilde kullanılması da yine öğreticilik amacının bir sonucudur.

Kâsım Şeybânî, *Nasihatnâme*'de *Kâsım* mahlasıyla yazdığı 217 manzumesinde sadece dört farklı aruz kalıbı kullanmıştır. Bunların dörtte üçü ise (159 tanesi), remel bahrinin Türk şairlerince en çok kullanılan *fâ ilâtün/fâ ilâtün/fâ ilün* kalıbından müteşekkildir. Bu kalıbın çok kullanılmasında geleneksel Türk şiirinin on birli hece ölçüsüyle olan yakınlığı yadsınamaz. Aynı şekilde çoğu tuyuğ nazım şeklinin özelliklerini taşıyan yetmiş kadar dörtlüğün *Nasihatnâme*'deki varlığı da Kâsım Şeybânî'nin geleneksel Türk şiir zevkine olan yakınlığıyla ilgili olmalıdır. Nitekim aruzun tatbiki bakımından problemlenilen manzumelerde uyak ve tekrarlar aracılığıyla sağlanmaya çalışılan ahenk de bu durumun bir göstergesidir. Kâsım Şeybânî, ahenk konusuna gösterdiği özeni yoğun secili cümlelerle *Nasihatnâme*'nin mensur bölümlerinde de sürdürmüştür.²⁷ Kâsım Şeybânî'nin manzumeleri ahenk kurgusu açısından geleneksel Türk şiir zevkine yaklaşıp da lirizm konusunda aynı yakınlık söz konusu değildir. Manzumelerinin çoğu öğretici ve öyküleyici üsluptadır. Dolayısıyla Kâsım Şeybânî'nin bedî bir endişeyle eser telif etmediği de aşikârdır. Nitekim kendi cümleleri de bu hükmü teyit etmektedir.

Nasihatnâme'nin edep ve güzel ahlakla ilgili 12. bölümünde edep ve edebiyat arasında bağlantı kuran Kâsım Şeybânî, edebi üçe taksim etmiştir: Ehl-i dünya, ehl-i dîn ve ârifler edebi. Edebiyatı ise bu üçlü taksim içinde belagat, fesahat, şiir ve kasas kavramları ile temyîz ederek ehl-i dünyaya hasretmiştir.²⁸ *Nasihatnâme*'nin *Fesâdü'z-Zamân ve Ehlihi ve Esrâti's-Sâ'ati* başlıklı 19. bölümünde ise şiire rağbet edilip ilme rağbet edilmemesi ve şairlere hürmet edilip âlimlere hürmet edilmemesi durumları kıyamet alameti olarak nakledilmiştir.²⁹ *Cevâhirü'l-Ahbâr*'da ise şiiri İblis'in Kur'ân'ı olarak ifade eden bir rivayete yer verilmiştir.³⁰ Bu itibarla sanat ve estetik yönüyle edebiyat kavramının Kâsım Şeybânî'de önemli bir karşılığının olmadığı söylenebilir.

Şiirin ve şâirin rağbet görmesini kıyamet âlemeti olarak nakleden ve şiiri İblis'in Kur'ân'ı olarak ifade eden rivayete hiçbir tevil yapmaksızın yer veren Kâsım Şeybânî'nin kendisinin de şiir yazıyor olması, şiir kavramının o dönemde nasıl anlaşıldığını göstermesi

²⁶ İlgili istatistikler aşağıda eserlerin tanıtıldığı başlıklar altında verilecektir.

²⁷ Secili üslup örneği: “*Ey gâfil bî-çâre, saç sakal ağardı. Yüz kara, Hakk hazretine ne yüz-ile vara? 'Amelin riyâ, bâzârın ribâ, gıyesin 'abâ, dülbendin kabâ, geçersin dibâ, yokdur ihlâsın. Elinde tesbîh, lisânın fasîh, işin yok sahîh. Efâlin kabîh, zâhîrin melîh, seversin medîh. 'İzzet edene sâhib hem-nasîh, her buğz etdüğün edersin tarîh, kudretin olsa ederdin cerîh. Rahmete erersin ölürsen semîh. 'Amel mîzânın edegör racîh, ya bir gün 'amelsüz girürsün zarîh. Dilersen kabrün vasi' u fasîh, etme gönlünü hubb-i dünyâ-y-ıla ferîh* (Nasihatnâme, 997/1588: 64^a).”

²⁸ “*Dahî bilgil ki, her vaktin ve her meclisin ve her hâlin bir edebi olur. Biri ehl-i dünyâ edebidür ki, fesâhat ve belâgatdur ve kasas ve eş'ardur. İkinci ehl-i dîn edebidür ki, nefse riyâzet-ile te'dîbdür ki, shevâtü ve şübehâtü terk etmedür ve hayrâta isrâ' etmedür. Üçüncü 'ârifler edebidür ki, gönüllerin hıfz edüp ve esrârını murâ'ât etmedür ve halevât-ıla kesret müsâvî olmaktadır* (Nasihatnâme, 997/1588 v. 74^a-74^b).”

²⁹ “*Şu'arâya hürmet edeler, 'ulemâya hürmet etmeyeler. 'İlmi Allâh için okumayalar, mansıb için okuyalar ki, anınla dünyâ tahsîl edeler* (Nasihatnâme, 997/1588: 112^a).”

“*Şâ'ir 'azîz ola, 'âlim zelîl ola. 'İlme rağbet etmeyeler, şi're rağbet edeler. Dünyâlığı başları üzerinde koyalar, 'ilmi ayakları altına alalar* (Nasihatnâme, 997/1588: 114^a-114^b).”

³⁰ “*(İblis) ayıttı: Benim evim hamâmdır ve meclisim bâzârdır ve ezânım zurnâdur ve düdükdür ve Kur'ân'ım şi'rdür ve hadîsim yalandır ve resûlüm kâhindir* (Cevâhirü'l-Ahbâr, 1259/1843: 14^b).”

açısından önemli bir veridir. Bu veri şiir ve manzume kavramlarının farklı anlaşıldığına delalet etmektedir. Zira Kâsım Şeybânî'nin söz konusu olumsuz nitelendirmeleri her mevzûn ve mukaffa metin için kullanmadığı âşikardır. İçinde iki yüzden fazla manzumenin bulunduğu kitabında şiiri olumsuzlamasından anlaşılıyor ki, Kâsım Şeybânî kendi manzumeleri gibi öğretici veya ideolojik metinleri şiir kategorisinde görmemektedir. Bu itibarla Kâsım Şeybânî'nin kendi yazdığı manzumeleri şiir, kendisini de şâir kabul etmediğini söylemek yanlış olmaz.

3. ESERLERİ

3.1. Cevâhirü'l-Ahbâr:

Mensur bir mev'ıza kitabı olan *Cevâhirü'l-Ahbâr*, Kâsım Şeybânî'nin bilinen ilk eseridir. Kitabın sebep-i telif bahsinde anlatıldığına göre, eser hicri 902 (1497) yılında Antakya'da yazılmıştır. Eserin yazılma sebebi olarak da Kâsım Şeybânî'nin dostlarının isteği ve Hz. Muhammed'den rüya yoluyla gelen buyruk hususları ifade edilmiştir.³¹ Kâsım Şeybânî, kitabın yazılmasını Hz. Muhammed'in buyruğu ile açıklamakla yetinmemiş, muhtevanın da Hz. Muhammed'in mütalaa ve onayından geçtiğini ileri sürmüştür. Bu bağlamda kitabın mütalası için Hz. Muhammed'le rüyada on altı kere görüştüğünü iddia etmiştir.³² Kâsım Şeybânî, kitabın muhtevasında böylesine güçlü bir manevî tasarruf vehmetmesinden hareketle yazılanlardan şüpheye düşenlerin günahkâr olacağını söylemekten de geri durmamıştır.³³

Mukaddimede verilen bilgilere göre eserin yazımına 902/1497 yılında Antakya'da başlanmakla birlikte, kitabın son hâliyle temize çekilmesi daha sonra Bursa'da gerçekleşmiştir. Eser Antakya'da tamamlanınca bir müddet manevî bir işaret beklediğini söyleyen Kâsım Şeybânî, beklediği işareti alınca Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde seyahat etmiş ve nihayet Bursa'da karar kılmıştır.³⁴ Bu durum, nüvesi Antakya'da oluşan eserin son

³¹ “*Hicret-i nebevînin tokuz yüz ikinci yılından sonra Antâkiyye şehrinde ba'zı ashâb iltimâs etdiler biz fakîrden kim: Gönül dünyâ sevgüsüyle toldı ve nefis 'isyân çoklığıyla Hakdan irak oldu. Bir mev'ıza kitâbı te'lîf eyle ki, gönül pasın sile. Anın kadri 'azîm, fâ'idesi vâfir ola. Te'emmül eden 'azîz ü mü'essir ola. Havâs hem 'avâm katında makbûl ola. Fakîrin bu su'âle cevâbı olmadı. Lâkin 'Hak te'âlâdan fakîre işâret ne olur görelüm.*’ dedi. (...) Meger kim fakîr bir gece ol iki cihân fahrî Muhammed Mustafâ salla'llâhu aleyhi ve sellemi rü'yâda gördüm. Bir cemâ'at ile oturup zikr ederler. Fakîre dahı oturmaklığa işâret eyledi. Oturdum, bile zikr eyledüm. Bir sâ'atdan sonra zikri dindirdi. Dahı bu âyeti okudı: ‘يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَجَّيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدُمُوا بَيْنَ يَدَيْ نُجْوَاكُمْ صَدَقَةٌ زَانِكُ اللَّهُ [Ey iman edenler! Peygamber ile baş başa konuşacağınız zaman, baş başa konuşmanızdan önce bir sadaka verin (Mücâdele, 58/12).]’ Pes buraya dek okudı, dahı fakîre iltifât edüp ayıtdı: ‘رَأَيْتَ مَا كَانَتْ فِي الدَّارَيْنِ [Allah, makamını her iki âlemde yüce etsin.]’ dedi. (...) Zanneyledüm Resûlu'llâh salla'llâhu aleyhi ve sellem sadaka buyurdu. Fukarâyâ tasadduk etdüm. Meger kim bir nice geceden sonra bir kimesne aydurdı ki, Resûlu'llâh'ın işâreti kitâb te'lîf etmezdür. Fakîr hemân sabâh turu geldüm. (...) Cem'ine şürû' kıldum (Cevâhirü'l-Ahbâr, 1040/1631: 2^a-3^a; 1259/1843: 2^a-3^a).”

³² “Bundan ma'lûmdur ki, bu kitâb-ı şerîf berekâtında Resûlu'llâh hâzır olurmuş. Fakîr bu kitâb-ı şerîfi tamâm edince Resûlu'llâh ile on altı kerre mülâkât olundu. (...) Her kim bu kitâb-ı şerîfi huzûr-ı kalb ile okusa yâhûd dinlese inşe'a'llâhu te'âlâ tamâm olmadan Resûlu'llâh ile mülâkât olur (Cevâhirü'l-Ahbâr, 1040/1631: 287^a-287^b; 1259/1843: 241^a).”

³³ “Fakîr, bu kitâb-ı şerîfin evvel te'lîfinde Resûlu'llâh ile mülâkât nihâyetsiz idi. Ve sonra yazduğumda niçe kerre görünüp niçe ahvâl olunupdur. Kaç kerre göründiyse kitâbun âhîrinde beyân oluna inşâ'e'llâhu te'âlâ. Her kimün gönlüne bu işâretlerde sehel tereddüd yâ reybgelse günâhkâr olur. Bir kelime zâyid degildür ve noksân dahı degildür, illâ meger ki sehv ile ola (Cevâhirü'l-Ahbâr, 1040/1631: 4^a; 1113/1702: 11^a-11^b).”

³⁴ “Bu kitâb-ı şerîf Antâkiyye şehrinde te'lîf olundu, lâkin beyâza çıkmadı. Fakîr, Resûlu'llâh'dan işâret olunmasına muntazır oldum tâ bu târihe degin. Fakîr, Antâkiyye'den bir gün gayrı maslahat için çımuş idim. Meger kim fakîre Resûlu'llâh'dan işâret olundu kim Rûm diyârına teveccüh edem. (...) Rûm diyârlarının şehirlerinde nasib işâret olunmadı. Tâ Bursa şehrine geldim. (...) Ma'lûm olundu kim Bursa şehrinde işâret olunmuş. Bir müddet anda olundu (Cevâhirü'l-Ahbâr, 1040/1631: 3^a-3^b; 1259/1843: 3^b).”

hâlini alması için birkaç senenin geçmiş olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla eserin son hâliyle telif edilme tarihi 1500-1505 yılları arasında olabilir.

Mukaddimedeki “*Arabîden Türkiye döndürmekligi Resûlîllâh’un işâretiyle olundu* (Cevâhirü'l-Ahbâr, 1040/1631: 3^b)” cümlesinden eserin ilk hâlinin Arapça olduğu ve daha sonra Türkçeye çevrildiği anlaşılmaktadır. Kâsım Şeybânî bu cümleden birkaç satır önce, eseri Antakya’da yazmakla birlikte Bursa’da temize çektiğini ifade etmişti. Dolayısıyla eserin Arapça müsveddesinin hiçbir zaman kitap hüviyeti kazanmamış olması muhtemeldir. Zira yapılan araştırmalarda henüz böyle bir nüshaya rastlanamamıştır.

Cevâhirü'l-Ahbâr’da sık sık muhtelif kaynaklara atıf yapılmaktadır. Eserin Sebeb-i telif bölümünde, kitabın telifinde istifade edilen bu kaynaklar da belirtilmiştir. Buna göre eserin yazımında şu kaynaklardan yararlanılmıştır: *Tefsîrû Ebu'l-Leys*, *Ravzatü'l-'Ulemâ*, *Tenbîhü'l-Gâfilîn*, *Zehretü'r-Riyâz*, *Şir'atü'l-İslâm*, *Risâletü'l-Mekkiyye*, *Enîsü'l-Celîs*, *Envârü'l-'Aşîkîn*, *Şerhü Esmâ'i'l-Hüsnâ*, *Tefsîrû Kâdî 'Iyâz*.³⁵

Oldukça hacimli olan eser, müellifçe asıl bölümlere dâhil edilmeyen mukaddime ve akabinde gelen Esmâ-i Hüsnâ şerhi bölümleri hariç tutulursa, toplamda 32 bölümden meydana gelmektedir. Mensur olan eserde, bölüm sonlarında o bölümün hatimesi sayılabilecek manzumelere de yer verilmiştir.³⁶ Bir mev'ıza kitabı olması bakımından kitabın bölümleri tamamıyla dinî konulara hasredilmiştir. Konular bağlamında sık sık ayetler, hadisler, peygamberler tarihinden rivayetler, İslam tarihinden muhtelif vakalar, kelâmî tartışmalar, halk inançları, âdetler, atasözleri, kelâm-ı kibarlar, muhtelif hikâyeler, menkıbeler ve efsaneler anıla gelmektedir. Bu bakımdan eser oldukça zengin bir muhtevaya sahiptir. Eserin bölümleri kısaca şu konulardan müteşekkildedir:

1. İsti'âze, 2. Besmele, 3. Kelime-i tevhit, 4. Kur'an-ı Kerîm, 5. Tövbe, 6. Hz. Muhammed'in yaratılması, 7. Salavat, 8. Miraç, 9. Hz. Muhammed'in vefatı, 10. Ashâb-ı kirâm, 11. Cihat, 12. Haramdan ve şüpheli işlerden kaçınmak, 13. Abdest, 14. Ezan, 15. Namaz, 16. Namazı terk etmenin günahı, 17. Mescitler ve onları yaptırnanlar, 18. Cuma namazı, 19. Recep ayı, 20. Şaban ayı, 21. Şaban ayının on beşinci gecesi, 22. Ramazan ayı, 23. Kadir Gecesi, 24. Ramazan ayından çıkış ve Şevval orucu, 25. Kurban, 26. Aşure Günü, 27. Allah korkusundan ağlama, 28. Ölüm, 29. Kabir ve kıyamet, 30. Şefaât, 31. Sırat, cehennem ve ehli, 32. Cennet ve ehli.

Hz. Muhammed'in manevî işaretiyle Bursa'ya geldiğini söyleyen Kâsım Şeybânî, bu durumu *Cevâhirü'l-Ahbâr*'ın meşhur olması hikmetine yormuştur.³⁷ Kâsım Şeybânî'nin murat ettiği gibi geçmiş yüzyıllarda eserin belli bir şöhrete ulaştığı söylenebilir. Zira *Cevâhirü'l-Ahbâr*'ın kütüphanelerde bugün ondan fazla nüshasının bulunması, eserin hatırı sayılır bir teveccüh kazandığını da göstergesidir. Eserin tespit edilen nüshaları aşağıda kronolojik olarak listelenmiştir:³⁸

³⁵ Eserde yararlanılan kaynakların listelendiği bölümde bu eserin adı anılmamakla birlikte muhtevada esere atıf yapılmıştır (Cevâhirü'l-Ahbâr, 1259/1843: 39^a).

³⁶ Bu manzumeler Abdullah Tataroğlu tarafından İnegöl Kent Müzesi'nde bulunan nüshalardan istifade etmek suretiyle yayımlanmıştır (Tataroğlu, 2008). Ancak bu yayımda çeviriyazı ve metin tenkidi yöntemi kullanılmamıştır. Geriye kalan on nüsha ile karşılaştırmanın lüzumu da ortadır. Bu itibarla söz konusu manzumelerin çeviriyazılı ve tenkitli yeni bir neşri gerekmektedir.

³⁷ “*Ol dem fakîr bildüm ki Antâkiyye'den Bursa'ya gelmeklik kitâb meşhûr olup okunsun için imiş* (Cevâhirü'l-Ahbâr, 1040/1631: 3^a-3^b; 1259/1843: 3^b).”

³⁸ Daha önce en fazla 7 nüshası tespit edilen eserin, bu çalışmada yeni tespit edilen 5 nüshayla birlikte toplam 12 nüshasının varlığı tespit edilmiştir.

1. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Arşiv Nu: Yz. B 7, İstinsah Tarihi: 975/1567.
2. Milli Kütüphane-Ankara, Arşiv Nu: 06 Mil Yz B 887, İstinsah Tarihi: 1040/1631.
3. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, Nu: 6434, İstinsah Tarihi: 1092/1681.
4. Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Arşiv Nu: 34 Nk 2357, İstinsah Tarihi: 1113/1702.
5. Almanya Milli Kütüphanesi (Berlin) Türkçe Yazmaları, Arşiv Nu: Hs.or.quart 1607, İstinsah Tarihi: 1169/1756.
6. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, Nu: 6435. İstinsah Tarihi: 1173/1760.
7. İnegöl Kent Müzesi A Nüshası, İstinsah Tarihi: 1208/1793.
8. Milli Kütüphane-Ankara, Arşiv Nu: 06 Mil Yz B 971, İstinsah Tarihi: 1246/1830.
9. İnegöl Kent Müzesi B Nüshası, İstinsah Tarihi: 1256/1840.
10. Milli Kütüphane-Ankara, Arşiv Nu: 06 Mil Yz B 1026, İstinsah Tarihi: 1259/1843.
11. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İzmir Koleksiyonu, Nu: 409, İstinsah Tarihi: Yok.
12. Almanya Milli Kütüphanesi (Berlin) Türkçe Yazmaları, Arşiv Nu: Hs.or.quart 1117 Staatsbibliothek, İstinsah Tarihi: Yok.

3.2. Nasihatnâme³⁹

Kâsım Şeybânî hakkında bilgi veren Osmanlı dönemi biyografi kaynaklarında ve yakın zamanda yapılan araştırma çalışmalarında onun yalnızca *Cevâhirü'l-Ahbâr* adlı eserinden söz edilmektedir. Ancak Kâsım Şeybânî'nin bugüne kadar hiçbir kaynakta haber verilmeyen *Nasihatnâme* isimli başka bir eseri daha vardır. Eserin ulaşılabilen tek nüshası Ankara Milli Kütüphane'de, 06 Mil Yz A 1912 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Toplamda 140 varak olan nüsha, kapakları ebru kâğıt kaplı mukavva bir cilt içindedir. Mıklebli olan nüshanın sırtı, sertabı, kenarları kahverengi meşindendir. Sözbaşları, çizgiler duracaklar ve cetveller sürh yazılmıştır. Şirazesi dağımık ve rutubet lekeli olan nüsha dağılmış ve sonradan toplanmıştır. Bu sırada birkaç yaprağı kaybolmuştur. Ayrıca toplama esnasında bazı yapraklar da yanlış tertip edilmiştir.

Eserin sebab-i telif bölümünde yazım tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi verilmemekle birlikte muhtevastından bu bilgiye ulaşılabilmektedir. Kâsım Şeybânî, *Nasihatnâme*'nin *Fî-Fesâdi'z-Zamân ve Ehlihi ve Eşrâti's-Sâ'ati* başlıklı 19. bölümünde, eserin yazıldığı yılı da belirtmiştir: “*Ey 'azîz işde tokuz yüz on yedinci yılındayuz hicretin* (Nasihatnâme, 997/1588: 111^a).” Bu kayda göre eserin telif tarihi hicri 917, miladi 1512 yılıdır.

Sebeb-i telif bölümünde künyesini *Kâsimu's-Şeybânî el-Antâkî* şeklinde kaydeden müellif, *Nasihatnâme*'nin yazılma macerasını özetle şöyle nakletmiştir: “Bursa şehrinde mukim idim. Daha önce Cevâhirü'l-Ahbâr adlı bir kitap yazmıştım. Onun üzerinden çok zaman geçti. Bir gün ihvandan bazıları, Cevâhirü'l-Ahbâr'm eskilerin kitaplarından derleme olduğundan hareketle benden manevî yolculuğumda kendi vicdan, akıl ve idrakimle erişip

³⁹ Eserin çeviriyazılı metni tarafımızdan yayına hazırlanmaktadır.

bildiklerimi yazmamı istediler. Halkta iyi amellerin azalıp kötü amellerin çoğaldığını söyleyerek herkesin yararlanabileceği bir süluk ve adap erkan kitabı yazmamı önerdiler. Ben de başüstüne diyip kitaba başladım. Dileğim, okuyanların beni hayır dua ile anmalarındır. Cüssesi küçük, ama faydası çok olan bu kitaba Nasihatnâme ismi verildi (Nasihatnâme, 997/1588: 3^a-3^b).”

Manzum ve mensur karışık bir metin olan *Nasihatnâme*, yirmi dört bölümden oluşmaktadır. Daha çok güzel ahlakla ilgili olan bölümlerin muhtevası kısaca şu şekildedir:

1. Tövbe, 2. Helal yemek, 3. İlim ve alimler, 4. Takva, 5. Tevazu, 6. Kibir, 7. Fakr, 8. Züht ve ihlas, 9. Aşk ve aşkın hâlleri, 10. Dünyanın yerilmesi, 11. Cömertlik, 12. Edep ve güzel ahlak, 13. Hırs, 14. Cimrilik, 15. Haset, 16. Gıybet, 17. Adalet ve zulüm, 18. Sohbet arkadaşlığı, 19. Zamanın bozukluğu ve kıyamet alâmetleri, 20. Zahir nasihati, 21. Batın nasihati, 22. Ölüm, 23. Kıyametin halleri, 24. Münacat.

Eserdeki manzum parçalar muhtelif nazım şekilleriyle yazılmıştır. Eserde toplamda 131 mesnevi, 38 tuyuğ, 21 kıt'a, 21 nazm, 3 gazel, 2 müfred, 2 murabba ve 1 Arapça dörtlük olmak üzere toplam 219 manzume vardır. Manzumelerin büyük bir çoğunluğu ise remel bahrinin Türk şairlerince en çok kullanılan kalıpları ile yazılmıştır. Eserde kullanılan aruz kalıplarının istatistiği ise şu şekildedir:

Vezin	Bahir	Sayısı
<i>Fâ ilâtün/fâ ilâtün/fâ ilün</i>	Remel	156
<i>Mefâ ilün/mefâ ilün/fe ulün</i>	Hezec	41
<i>Fâ ilâtün/fâ ilâtün/fâ ilâtün/fâ ilün</i>	Remel	18
<i>Mefâ ilün/mefâ ilün/mefâ ilün/mefâ ilün</i>	Hezec	2
<i>Mef ulü/fâ ilâtü/mefâ ilü/fâ ilün</i>	Muzâri	1

Nasihatnâme'deki manzumeler, eserin doğası gereği çoğunlukla öğretici üsluptadır. Aynı durum mensur kısımlar için de geçerlidir. Bu itibarla esere açık ve yalın bir anlatım hâkimdir. Konular bağlamında gerek manzum gerekse mensur parçalarda sık sık hikâyelere yer verilmiştir. Bu da ilgili bölümlerde öyküleyici anlatımın belirgin bir üslup özelliği olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Genel itibarıyla oldukça sade bir dille yazılan *Nasihatnâme* atasözleri, Arapça-Farsça kelâm-ı kibârlar ve sair kalıp ifadelerle zenginleştirilmiştir. Dolayısıyla eser söz konusu dil malzemeleri bakımından da zengin bir kaynak hüviyetindedir. Mensur bölümlerde ekseri secili bir üslup benimsenen eserde, konular bağlamında yeri geldikçe ilgili atasözleri veya kalıplaşmış ifadelerin peş peşe sıralanması da eserin akıcılığına katkı sağlamıştır.⁴⁰

Son olarak Kâsım Şeybânî'nin kendi eseri hakkındaki fikrini ortaya koyması bakımından *Nasihatnâme*'deki ilgili manzumesini buraya iktibas etmek faydalı olacaktır:

Fâ ilâtün/fâ ilâtün/fâ ilün
 — — — / — — — / — — —
 1 Cehd kıl-kim uyanasın sen dahı

⁴⁰ Metinde sıkça yer verilen sıralı atasözleri veya kalıp ifadelerin bir örneği: “*Hakk onarmadugın kimse onarımaz. Dünyâdan kimse murâd almaz. Mazlûm ilencin alan berhûdâr olmaz. Mevlâyı bilen gayrıya gönül vermez. Derdi olmayana dermân olmaz. Şerîr kişinin dostluğu olmaz. Nahs kişi ihsân bilmez. Hayr işle, zâyî olmaz. Ahmak, nasihati kabûl etmez. Hâyın, mü'temen olmaz. Tammâ 'azîz olmaz. Kâni' zelil olmaz. Harîsin gözi toymaz. Eski dost düşman olmaz. Eski düşman dost olmaz. Nemmâmın dostluğu olmaz. Hakk gâlibdür, mağlûb olmaz. Yeni deginmişden kerem gelmez. Bencilden fütüvvet gelmez. Ecelinden ileri kimse ölmez* (Nasihatnâme, 997/1588: 12^b-13^a).”

- Göresin vâhid yakını irahi
 2 Sana ol vaktin göresin bu kitâb
 Özge hâletden ediser feth-i bâb
 3 Şimdiki anlama gide ey 'azîz
 Hazret-i Hakdan gele fikr-i temîz
 4 Bu kitâb içre kelâmın her biri
 Hoş bürütmişdür kabâ-yı zâhiri
 5 Anın-içün kim okusa her kişi
 Bulmaya bir yerde kalbi teşvîşi
 6 Kendü mikdârınca anlaya sözi
 'Âmil olavara lâ-büüd kend'özi
 7 Yohsa ehline 'ayândur her kelâm
 Fefhemü'r-remze kelâm oldu tamâm (Nasihatnâme, 997/1588: 63^b)

SONUÇ

XV. asrın ikinci yarısı ile XVI. asrın ilk çeyreğinde hayatta olduğu anlaşılan Kâsım Şeybânî'nin kendi kaydına göre soy şeceresini bildiren tam künyesi, *Kâsım bin eş-Şeyh 'Îsâ bin İdris bin el-Halîl el-Antâkî eş-Şeybânî* şeklindedir. Yine doğrudan kendisinin verdiği bilgilere göre aslen Bakraslıdır ki, Bakras bugünkü Antakya'nın Belen ilçesine bağlı Ötençay köyünün eski adıdır. Ailesinin mensup olduğu kabilenin adı ise Şeybânî kabilesidir. XVI. yüzyılın ilk yarısında tutulan ilgili tahrir defterinde de Kâsım Şeybânî'nin verdiği bilgilerle örtüşen kayıtlar tespit edilmiştir.

Eldeki mevcut belgelerle Kâsım Şeybânî'nin doğum ve ölüm tarihlerine dair kesin bir bilgi vermek mümkün olmamakla birlikte eserlerindeki bazı kayıtlardan hareketle doğum tarihinin 1440-1450 aralığında, ölüm tarihininse 1521'den sonra olduğunu söylemek mümkündür. Bazı kaynaklarda ölüm tarihi için verilen 1534 kaydı ise, onun Edirne'de medfun Noktacı Kâsım Efendi ile karıştırılması sonucu oluşan bir hatadır.

Eserlerinden tekke kaynaklı iyi bir eğitim aldığı anlaşılan Kâsım Şeybânî, ömrünün önemli bir kısmını Antakya'da geçirmiş ve ilerleyen yaşlarında, kendi ifadesine göre Hz. Muhammed'in manevî sevki sonucu Bursa'ya gelmiştir. Bursa'ya geliş tarihi tam olarak belli olmamakla birlikte eserlerindeki kayıtlardan 1500-1505 yılları arasında Bursa'da olması gerektiği anlaşılmaktadır. Yine *Nasihatnâme* adlı eserinden 1512 yılında Bursa'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Bugün kabri İnegöl'de olan Kâsım Şeybânî'nin İnegöl'e ne şekilde geçtiği veya orada ne tür faaliyetlerde bulunduğu dair ise kesin bir bilgi yoktur.

Kâsım Şeybânî'nin noktacılık mesleğini icra ettiğine yönelik rivayetler de onun Edirne'de medfun Noktacı Kâsım Efendi ile karıştırılmasından kaynaklanmıştır. Kâsım Şeybânî'nin Bursa'da ne işle meşgul olduğuna dair ise bugün için herhangi bir bilgi yoktur. Ancak eserlerinden ve saygınlık göstergesi olduğu muhakkak olan bir türbesinin bulunmasından hareketle şeyhlik makamında bulunduğu veya buna benzer sebeplerle çevresinde saygı duyulan bir insan olduğu söylenebilir.

Osmanlı dönemi biyografi kaynaklarında Halvetiyye mensubu bir şeyh olarak anılan Kâsım Şeybânî kendi eserinde Vefâiyye tarikatına mensup olduğunu belirtmiştir. Sair kaynaklarda Halvetiyye mensubu bir şeyh olarak anılması, isim müşterekliğinden dolayı Kâsım-ı Lârendî ile karıştırılmasıyla alakalıdır. Kâsım Şeybânî, ilgili künye kaydında tarikatını açıkça ifade ettiği gibi mezhebini de açıkça belirterek mezheben Hanefî olduğunu söylemiştir.

Bugüne kadar yalnızca *Cevâhirü'l-Ahbâr* adlı mev'ıza kitabından haberdar olunan Kâsım Şeybânî'nin *Nasihatnâme* adlı başka bir kitabı daha tespit edilmiştir. Manzum ve mensur karışık bir eser olan *Nasihatnâme*, adından da anlaşılacağı üzere ekseri güzel ahlakla ilgili olan yirmi dört bölümden oluşmaktadır. Kâsım Şeybânî'nin *Nasihatnâme*'si XVI. asrın hemen başında yazılması ve telif bir eser olması bakımından nasihat edebiyatımızın önemli bir kaynağı hüviyetindedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Bâdî Efendi. (2014). *Riyâz-ı Belde-i Edirne* (Cilt 1/1). (N. Adıgüzel, & R. Gündoğdu, Dü) Edirne: Trakya Üniversitesi.
- AKAKUŞ, Recep. (2011). *Tarihsel Kimliği Açısından İnegöl ve Noktacı Kasım Efendi*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- Baldırzade Selîsî Şeyh Mehmed. (2000). *Ravza-i Evliya*. (M. Hızlı, & M. Yurtsever, Dü) Bursa: Arasta Yayınları.
- Bursalı Mehmed Tahir. (1333/1915). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- CEYHAN, Semih. (2015). Halvetiyye. *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür* (s. 693-778). içinde İstanbul: İSAM.
- Dâhiliye Vekâleti. (1928). *Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları*. İstanbul: Hilal Matbaası.
- EMECEN, Feridun. M. (2012). *Fetih ve Kıyamet 1453*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Enfî Hasan Hulûs Halvetî. (2016). *Tezkiretü'l-Müteahhirîn*. (M. Tatçı, & M. Yıldız, Dü) İstanbul: H Yayınları.
- Fındıklılı İsmet Efendi. (1989). *Tekmiletü'ş-Şakaik fî Hakkı Ehli'l-Hakaik*. (A. Özcan, Dü.) İstanbul: Çağrı Yayınları.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. (1991). Bağras. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 4, s. 450-51). içinde İstanbul: TDV.
- Hocazade Ahmed Hilmi. (1327/1909). *Ziyâret-i Evliyâ*. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.
- Hüseyin Vassaf. (1925). *Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr* (Cilt IV). İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar, No: 2308.
- Kâsım b. İsâ b. İdris b. Halîl Antakî. (1040/1631). *Cevâhirü'l-Ahbâr*. Milli Kütüphane-Ankara, Arşiv No: 06 Mil Yz B 887.
- Kâsım b. İsâ b. İdris b. Halîl Antakî. (1092/1681). *Cevâhirü'l-Ahbâr*. Süleymaniye Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, No: 6434.
- Kâsım b. İsâ b. İdris b. Halîl Antakî. (1113/1702). *Cevâhirü'l-Ahbâr*. Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Arşiv No: 34 Nk 2357.
- Kâsım b. İsâ b. İdris b. Halîl Antakî. (1173/1760). *Cevâhirü'l-Ahbâr*. Süleymaniye Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, No: 6435.
- Kâsım b. İsâ b. İdris b. Halîl Antakî. (1208/1793). *Cevâhirü'l-Ahbâr*. İnegöl Kent Müzesi.

- Kâsım b. İsâ b. İdris b. Halîl Antakî. (1246/1830). Cevâhirü'l-Ahbâr. Milli Kütüphane-Ankara, Arşiv No: 06 Mil Yz B 971.
- Kâsım b. İsâ b. İdris b. Halîl Antakî. (1256/1840). Cevâhirü'l-Ahbâr. İnegöl Kent Müzesi.
- Kâsım b. İsâ b. İdris b. Halîl Antakî. (1259/1843). Cevâhirü'l-Ahbâr. Milli Kütüphane-Ankara, Arşiv No: 06 Mil Yz B 1026.
- Kâsım b. İsâ b. İdris b. Halîl Antakî. (975/1567). Cevâhirü'l-Ahbâr. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Arşiv No: Yz. B 7.
- Kâsım b. İsâ b. İdris b. Halîl Antakî. (997/1588). Nasihatnâme. Milli Kütüphane-Ankara, Arşiv No: 06 Mil Yz A 1912.
- Kâsım b. İsâ b. İdris b. Halîl Antakî. (tarih yok). Cevâhirü'l-Ahbâr. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İzmir, No: 409.
- KAYICI, Halûk. (2013). *Sâlnâmelere Göre İdari Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı*. İstanbul: Defter Kültür ve Turizm Hizm.
- Nev'îzâde Atâî. (1268/1852). *Zeyl-i Şakâyık*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- ÖCALAN, Hasan Basri. (2017). İnegöl'de Medfûn Şeyh Kâsım Efendi ve Cevâhirü'l-Ahbâr adlı Eseri. *Uluslararası İnegöl Tarihi Ve Kültürü Sempozyumu* (s. 608-623). İstanbul: İhlas Gazetecilik A.Ş.
- ÖZKILINÇ, Ahmet. vd. (1999). *998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-kâdiriyye Defteri (937/1530) II*. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- ÖZKILINÇ, Ahmet. vd. (2010). *397 Numaralı Haleb Livâsı Mufassal Tahrîr Defteri (943 / 1536) I*. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- PAKALIN, Mehmet Zeki. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Cilt 2). İstanbul: MEB.
- SALAN, Erkan. (2017, Ocak). Eski Anadolu Türkçesinde Aruz Vezni ve Uyağın Zarf-fiil Eklerine Etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(26), 90-113.
- Sarı Abdullah Efendi. (1288/1871). *Semerâtü'l-Fu'âd*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- SEZEN, Tahir. (2006). *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Şemseddin Sami. (1306/1889). *Kâmûsu'l-A'lâm*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- ŞİMŞEK, Selami. (2008). *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*. İstanbul: Buhara Yayınları.
- TATAROĞLU, Abdullah. (2008). *Kâsım Efendi ve Cevâhirü'l-Ahbâr*. Bursa: Özcan Ofset.
- TATAROĞLU, Abdullah. (2017). Kâsım Efendi'nin "Cevahirü'l-Ahbar" Adlı Eserinde Din Ve Tasavvuf. *Uluslararası İnegöl Tarihi Ve Kültürü Sempozyumu* (s. 674-682). İstanbul: İhlas Gazetecilik A.Ş.

Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)*, Fon: İE.EV, Dosya: 32, Gömlek: 3676, Tarih: 20/05/1112.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)*, Fon: AE.SMST.II., Dosya: 37, Gömlek: 3603, Tarih: 29/12/1112.

- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)*, Fon: AE.SAMD.III, Dosya: 111, Gömlek: 10936, Tarih: 05/05/1125.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)*, Fon: AE.SAMD.III, Dosya: 105, Gömlek: 10432, Tarih: 26/02/1127.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)*, Fon: AE.SMHD.I., Dosya: 253, Gömlek: 20668, Tarih: 17/03/1159.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)*, Fon: AE.SMHD.I., Dosya: 33, Gömlek: 1944, Tarih: 09/05/1168.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)*, Fon: AE.SOSM.III., Dosya: 25, Gömlek: 1756, Tarih: 29/12/1170.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)*, Fon: C.EV., Dosya: 4, Gömlek: 176, Tarih: 23/01/1176.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)*, Fon: AE.SABH.I., Dosya: 327, Gömlek: 22304, Tarih: 23/11/1192.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)*, Fon: C.EV., Dosya: 32, Gömlek: 1569, Tarih: 02/08/1207.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)*, Fon: C.EV./ Dosya: 470, Gömlek: 23778, Tarih: 29/11/1214.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)*, Fon: C.EV., Dosya: 25, Gömlek: 1236, Tarih: 28/04/1253.